Бухы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

гэтэмнай 1921 оной рнии 21-һээ гарана. | № 161 (18484) | 1990 оной июлиин 13, пятница | Сэн 3 мүн.

оветскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съезд тухай

ИНФОРМАЦИОННО МЭДЭЭСЭЛ

90 оной июлиин 11-дэ Москвада, Кремлиин Съездүүдэй он соо Советскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII д хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлһэн байгаа.

ербайджанай Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь, рбайджанай ССР-эй Президент А. Н. Муталибовай түэлгэ доро үглөөнэй заседани үнгэрөө.

езд дээрэ резолюцинуудай проектнүүдые зүбшэн хэлэ үргэлжэлһэн байгаа.

бһарлалгын һүүлээр КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секре М. С. Горбачев заседани дээрэ түрүүлэгшээр һууба.

КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин орлогшын тушаалда дэбжүүлэгдэһэн кандидатуранууды делегадууд зүбшэн хэлсэбэ. Нюусаар дуугаа үгэлгын спискотэ А. С. Дудырев, В. А. Ивашко, Е. К. Лигачев гэгшэд оруулагдаһан байна.

Центральна хиналтын комиссиин түрүүлэгшын тушаалда дэбжүүлэгдэһэн кандидатуранууды делегадууд зүбшэн хэлсэжэ, нюусаар дуугаа үгэлгын спискотэ В. А. Прохоровой болон Б. К. Пугогой фамилинуудые орхиһон байгаа.

Үдэшын заседани дээрэ съезд «Энэрхы ёhото, демократическа социализм тээшэ» гэһэн Программна мэдүүлгые һайшааба. КПСС-эй шэнэ программын баталан абтатар XXVIII съездын Программна мэдүүлгые хүтэлбэри болгохые бүхы коммунистнуудые уялгаһан тогтоол удаань баталан абтаба.

А. И. Лукьяновай хүтэлһэн съездын энэ үдэрэй түгэсхэлэй заседани дээрэ КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин орлогшые ба Центральна хиналтын комиссиин түрүүлэгшые һунгаха талаар дуугаа үгэлгэн болоо.

Июлиин 12-то съезд хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлэв.

КПСС-эй XXVIII съездэ КПСС-эй Центральна Комитедэй Политическэ тоосоогоор ба партиин зорилгонуудаар Советскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съездын

РЕЗОЛЮЦИ

ин Центральна Комитедэй Политическэ тоосоое — ишэнь КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь М. С. а — зүбшэн хэлсээд, партиин XXVII ба XXVIII съезд хоорондохи сагта обществын ажабайдалда гүнзэгы лтанууд болоо гэжэ съезд тэмдэглэнэ. КПСС-эй Цена Комитет, ЦК-гай Политбюро, политическэ хүтэлбэ омтын органууд байжа, партиие, бүхы түрүү хүсэнүүнай оронние энэрхы ёhото байдалда, демократида, ына үнэн зүб харилсаануудта революционно ёhоор шэглүүлгые эмхидхэв.

до, арадта, партида социалис үзэл суртаалда өөртэнь ехэ хохидол асарһан Сталинай үедэ байгуулагдаһан най зонхилолгын ёho гурим дабагдана. Социалис үнэтэ уудта үндэһэлһэн сүлөөтэ эрхэтэдэй общество урган нэ.

тическэ бүхы ажабайдал үндэһөөрөө хубилгагдана, рхэнүүдые баталһан, сүлөөтэ һунгалтатай, олон пар мал ябуулгатай холбоотой бодото демократи бэхижэ.

газарта хэмһээ үлүү мэдээтэй байһан гүрэн түрэ өөрөө о тодорхойлхо гуримтай ба арадуудай һайн дураагэдэлдэ үндэһэлһэн бодото союзна гүрэн түрэ болон агдажа байна.

сурталай талаар захиран зонхилхо гурим сүлөөтэ бодомжолгоор ба бүхы юумые нюусагүй мэдээсэлэлгэгдэнэ.

лшадые зөөринөө болон тэдэнэй ажалай дүнгүүдһээ уулһан, имагтал гүрэн түрын мэдэлдэ байһан үйлэдбэн харилсаанууд һандарагдана.

иалис үйлэдбэрилэгшэдэй сүлөөтэ ёhоор мүрысэхэ эрдал зохёогдоно.

эжэ хубилган шэнэдхэлгын үедэ абтаһан партиин шиидүүд арад зоной засагые һэргээхэ, демократическа түрын хуулита үндэһэн гуримые зохёохо, политическэ бодомжые бүридхүүлхэ, экономическа реформые бэеталаар бодото ажал хэрэгүүдэй арга боломжо олгоо. үгэдэ олон миллион хүн зониие политическэ ажабайхабаадуулна, хубилган шэнэдхэлгын эрьешэгүй хүсэтэй одонь тулална.

иин хуби заяан, тэрэнэй түүхэтэ ерээдүй хубилган шэгын зорилгонуудые түйлалгатай, арадай ажабайдаайжаруулгатай сэхэ холбоотой гэжэ съезд тэмдэглэнэ. ые эрид шиидэнгеэр шэнэдхэхэ, үзэл сурталые хүгй баримталгаһаа сүлөөлхэ, олониитын дунда политихүдэлмэри ябуулха, үнэн зүбэй, баримтануудай хүсөөр ной анхарал татаха, ниитэ-политическэ бусад хүсэнүүдтэмжэтэйгөөр харилсаха шадабаритай болгохо, гол нь тодорхой хэрэгүүдээр хүн зоной дура буляаха шуэжэ съезд тэмдэглэнэ.

С болбол нэгэн һаналтанай һайн дуранай нэгэдэл, сос шэлэн һунгалгын бэ коммунис ерээдүйн парти байндаа, өөрынгөө политикаар тэрэ хүдэлмэришэн энтаряашадай, интеллигенциин, бүхы ажалшан арадай үһые элирхэйлнэ, тэдэнэй түлөө тэмсэнэ гэжэ съезд лнэ. Энэ хадаа тэрэнэй бүхы хүн түрэлтэнэй, энэрхы онмай үнэтэ баялигуудта, социальна үнэн зүб хэрэгтэй й үнэн сэхэ байһантай таһалдашагүй холбоотой. Комтнуудай динлэнхи олониинь арад зондоо үнэн сэхээр хэдэг байгаа, хэнэшье. Сталинай болон тэрэнэй нэгэ анай гэмтэ ябадалнуудай түлөө, хүгжэлтэгүй зогсоһон үүдтэ политическэ хүтэлбэриин гаргаһан алдуунуудай тэдэнэр харюусалгатай бэшэ.

эд нэгэ хүнэй бодомжолгые баадхаха хэрэг буруушаарксэ, Энгельс ба Ленинэй үзэл сурталые, социалис е зохёохы ёhоор хүгжөөлгын түлөө, XX зуун жэлэй э дүй дүршэлые, КПСС-эй өөрынь ажал ябуулгые, дэлниитын ухаан бодолой түйлалтануудые гүнзэгыгөөр элэн бодомжолхын түлөө дуугаа үгэнэ.

цествын ухаан бодолой баялигуудые арьбадхалга, эрһуралсал болон соёл болбосоролые сагшадань хүгэ гол шухала удха шанартай гэжэ КПСС тоолоно.

Ленинэй ажал хэрэгүүдые муушалха һэдэлгэнүүдые эрид шиидэнгеэр буруушаана. Тэрэниие, политик бонэзгы ухаан бодолтониие, хардалга гүрдэлгэһөө боын тэдыдэ магтаалһаа хамгаалха гээшэ коммунист, эхэ сэдьхэлтэй хүн бүхэнэй уялга мүн.

иализмые гажа буруугаар хубилгаһан ушарнуудые ба ин алдуунуудые шүүмжэлһэн маягтайгаар общество доммунизмда ба совет засагта эсэргүү ябадалые, хүсөөр ихо һэдэлгэнүүдые съезд буруушаана, партида экономическа болон политическэ талаар өөрынгөө нүлөө үзүүлхэ, ка һэдэлгэнүүдтэй хуулита бүхы арга боломжонуудаар ээр бэлэн байһанаа эли тодоор мэдүүлнэ.

СС хадаа интернациональна ёho гуримуудые удаа дан, үнэн сэхээр баримталагшадай парти мүн, үндэһэ й аша туһые, эрилтэнүүд ба ёho заншалнуудые хүндэлационализмда, үндэһэ яһанай талаар алибаа нэгэ яааглүүсэ ехэ эрхэнүүдтэ дугташалганууда ба үндэһэ яһаоорондохи илгаануудые баримталха үзэгдэлнүүдтэ, харэл сурталай бүхы зүйлнүүдтэ эбсэшэгүйгөөр хандадаг. С дотор партийна олониитын засагые бодотоор хэнпартиин политикые зохёохо ба бэелүүлхэ хэрэгтэ хабаабодото арга боломжо коммунист бүхэндэ олгохо, организацинуудай үүргые үндэһөөрнь дээшэлүүлхэ хэдые гол шухала зорилгонууд гэжэ съезд тоолоно. эй үзэл сурталай-политическэ талаар ниитэ нэгэн байһэн эрилтэ партийна организацинуудай өөһэдөө өөһэ хүтэлбэрилгэһөө, КПСС-эй бүридхэлдэ союзна республикнуудай Компартинуудай бэеэ даанги байдалһаа үндэ-

н доторнай хүдэлмэришэдэй болон таряашадай һэргэжэ байгаа хүдэлөөндэ партийна организацинуудай тэйгээр хабаадаха гээшэ тон шухала гэжэ съезд тоо-

Олон партинуудай бии боложо байгаа эрхэ байдалда бусад партинуудтай болон хүдэлөөнүүдтэй КПСС нээмэл ёhоор мүрысэхөөр ба харилсахаар бэлэн байһанаа мэдүүлнэ. Эдэ харилсаануудынь, тэдэнэй тоодо һунгалтын үедэ болон парламентска ажал ябуулгада хуулиин үндэһэн дээрэ бэелүүлэгдэхэ байна.

Хубилган шэнэдхэлгэ ба революционно шэнэдхэлгэ тээшэ КПСС-эй шэлэн абаһан хараа шэглэл ороной үндэһэн аша туһада харюусана гэжэ съезд батадхан мэдүүлнэ.

Гэхэтэй хамта тэрэниие бэелүүлхэдээ, КПСС-эй ЦК, Политбюро, ЦК-гай Секретариат бэелүүлэгдэжэ байгаа тодорхой алхамуудай экономическа, социальна ба жаяг заршамай талаар хойшолонгуудые ёhотоор анхаралдаа абаагүй. Архидалгатай тэмсэлгын кампани, кооперативуудые эмхидхэлгэ, нютаг нютагай ажахын тоосоондо ба предприятинуудай бэеэ даанги байдалда оролго болон бусад томо шиидхэбэринүүд гуримгүйгөөр, урид партийна организацинуудта гүнзэгыгөөр бодомжологдоогүй бэелүүлэгдэдэг байгаа. Энэнь тон шухала, хэрэгтэй хэмжээнүүдые һуларуулдаг, үгышье һаа, тон буруу хойшолонгуудта хүргэдэг һэн.

Хубилган шэнэдхэлгые бодото байдалда бэелүүлгэдэ ушарһан бэрхэшээлнүүд болон дутагдалнууд нэн түрүүн албан хойрог захиран зонхилолгын ёho гуримай үлэгдэлнүүдые дабаха хүшэр хүндэ байдалые буруу сэгнэһэнһээ, абтаһан шиидхэбэринүүдые бэелүүлхэдээ, эмхидхэлэй болон үзэл сурталай — идхалгын хүдэлмэриие хангалтагүйгөөр ябуулһанһаа, партиин бүхы шатануудта шэнэ эрхэ байдалда хүдэлхэ дүй дүршэлэй үгы байһанһаа эхитэй. Абтаһан шиидхэбэринүүдые бэелүүлгые эмхидхэхэ талаар Центральна Комитедэй ажал ябуулга дутагдалтай байгаа гэжэ Политбюрогой гэшүүдэй болон гэшүүндэ кандидадуудай, КПСС-эй ЦК-гай секретарьнарай тоосоонууд гэршэлээ. КПСС-эй ЦК-гай Комиссинууд партиин ухаан бодолой хүсэнүүдтэ, партийна организациин зохёохы ажал ябуулгада һулаар түшэглэдэг байгаа.

Энээнһээ болоно, КПСС-эй XXVII съездын ба XIX Бүхэсоюзна партконференциин табиһан олон асуудалнууд шиидхэгдээгүй үлэжэ, общество болон парти доторхи хүшэр хүндэ байдалые улам орёо болгоо.

Экономикые социальна асуудалнуудые шиидхэлгэдэ шэглүүлхэ, тэрэниие хүнэй аша туһада табиха гэһэн XXVII съездын эрилтэ бэелүүлэгдээгүй. Хэрэглэмжын дэлгүүрэй бодото дээрээ һандарһан, эд бараанай хомор болоһон, түхэригэй үнэ сэнгээ алдаһан ушар социальна шахардуу байдалые улам орёо болгоо, хүн зоной дураа гутахань зүйтэй. Хүдөө нютагай социально-экономическа гол асуудалнууд улам хурсадаа.

Гүрэнэй болон ажалай журамай эрид һуларалга, гэмтэ ябадалнуудай, хүсэрхэлгын олошоролгоһоо болоно, хүн зоной хосорхо, ажаһуужа байһан газарһаа зугадан ошохо ушар, эдилгэ абаха, хонжоо наймаа хэхэ, архидалга ба хорото бодосуудые хэрэглэлгэ, жаяг заршамай һуладалга хүн зоной һанаа зобооно, политическэ оршон байдалые улам орёо болгоно.

Эрдэмэй, гэгээрэл-һуралсалай, соёл болбосоролой, элүүрые хамгаалгын ядуу байдал ороной мүнөө үеын ба ерээдүйн байдалда аюултай байна.

Ороной олонхи нютагууд — Чернобылиин оршон тойрон, Араал шадархи газар дайда, Волгын бассейн, Семипалатинскын полигон болон бусад — экологическа хүшэр хүндэ байдалһаа гарагаданагүй. Байгаалиие аршалан хамгаалха талаар абтаһан шиидхэбэринүүд тон унжагайгаар бэелүүлэгдэнэ. Арменидэ ба ороной бусад нютагуудта болоһон газар хүдэлэлгын хойшолонгуудые усадхаха гүрэнэй программануудые бэелүүлгын болзор сахигданагүй.

Үндэһэ яһатанай хоорондохи харилсаануудай хурсадалта партиие гэнэдхээһэн байна гэжэ съезд тэмдэглэнэ. Арсалдаата асуудалнуудые шиидхэлгэдэ ЦК зарим ушарта үүсхэл гаргадаггүй байгаа, түбтэ болон нютаг нютагуудта абтаһан дутуу хэмжээнүүдтэй эбсэдэг байгаа. Шэнэ Союзна договорые баталалга унжагайрна. ССР Союзай нэгэн байлга ба тэрэнэй саашадаа ажамидаралга аюулда оруулагдаад байгаа.

Манай оронһоо гараха һэдэлгэнүүд хадаа арадуудай аша туһада зүрюу ябадал гэжэ КПСС-эй XXVIII съезд шүүмжэлнэ. Прибалтикын республикануудай Компартинуудай хоёр болоно һалаһан ушарые съезд халаглан тэмдэглэнэ, энэнь политическэ оршон байдалай хүгжэлтэдэ тэдэнэй шиидхэхы нүлөөе алдуулһан байгаа.

Ниитын хүгжэлтэдэ социалис шэлэн һунгалтые баримталжа тэмсэдэг партийна организацинуудай харaа шугамые дэмжэжэ байһанаа съезд мэдүүлнэ. КПСС-эй XXVIII съездын программна документнүүдэй үндэһөөр нэгэдэхыень Литвагай, Латвиин ба Эстониин коммунистнуудые тэрэ уряална.

Партиие шэнэлхэ гэһэн эрэлхэг зоригтой алхам хэхэтэйгээ хамта тэрэниие гүрэнэй партиһаа политическэ хүтэлбэрилэгшэ болгохо талаар бүхы арга боломжонуудые КПСС-эй хүтэлбэри ашаглажа шадаагүй гэжэ съезд тэмдэглэнэ. КПСС-эй ЦК, партийна комитедүүд ажал хүдэлмэреэ хубилган шэнэдхэжэ, партийна организацинуудай зохёохы арга боломжонуудые элсүүлжэ шадаагүй.

КПСС-эй Центральна Комитедэй, тэрэнэй Политбюрогой ба ЦК-гай Секретариадай ажал ябуулга үндэһөөрөө хубилгаа жуулагдаха, харин кадрова политикань шэнэлэгдэхэ ёhотой гэжэ КПСС-эй XXVIII съезд тоолоно. ЦК, тэрэнэй Политбюро өөрынгөө ажал ябуулгые КПСС-эй нэгэдэлые хангалгын ба парти дотор демократи хүгжөөлгын, общество нэгэдүүлгын хэрэгтэ, орон доторхи эрхэтэдэй эб найрамдалые политическэ онол аргануудаар түйлаха, орониие һандаралта байдалһаа гаргаха талаар хойшолуулашагүй хэмжээнүүдые зохёожо, бодото байдалда бэелүүлхэ гол шухала асуудалнуудта өөрынгөө ажал ябуулгые шэглүүлхэ зэргэтэй. Эхэнэрнүүдэй, залуушуулай, ветерануудай дунда ябуулагдаха хүдэлмэридэ тон шэнэ ёhоор хандаха шухала. Тэдэнэй общество дотор байдалай онсо шэнжые анхаралдаа абаха, хүн зоной эдэ бүлэгүүдые партийна ажабайдалда ба ниитын бүридэлнүүдтэ бүрин дүүрэнээр хабаадуулгые хангаха шухала.

Съездын шиидхэбэринүүдые дүүргэхэ, мүн баһа делегадуудай оруулһан дурадхалнуудые ба шүүмжэлхы ажаглалтануудые бэелүүлхэ талаар бодото хэмжээнүүдые гурбан һарын болзорто зохёохо гэһэн даабари съезд КПСС-эй Центральна Комитедэй шэнэ бүридэлдэ даалгана.

Орон доторхи орёо социально-политическэ оршон байдалые анхаралдаа абажа, КПСС-эй ЦК-гай болон ЦКК-гай заседанинууд дээрэ мүнөөнэй байдалые, Политбюрогой болон Секретариадай тоосоонуудые зүбшэн хэлсэдэг байхаар дурадхаха. Парти дотор үзэл сурталай хүдэлмэриие шэнэдхэхэ тухай асуудал жэлэй туршада хаража үзэхыень КПСС-эй ЦК-да даалгаха. Партиин шэнэ зорилгонуудые анхаралдаа абажа, Ниитын эрдэмүүдэй академиие, Марксизм-ленинизмын институдые, КПСС-эй ЦК-гай дэргэдэхи Ниитын эрдэмүүдэй институдые хубилган шэнэдхэлгэ шухала гэжэ мэдэрхэ.

Парти хадаа хүсэн түгэс ба арад зондо ойлгосотой социально-экономическа политика ябуулха ёhотой. Һандаралгаһаа гаргаха харгы замуудые обществодо, гүрэнэй эмхинүүдтэ дурадхахын, оршон байдалые тогтууритай болгохын, үдэр бүхэндэ гаража байдаг гол шухала асуудалнуудые шиидхэхын түлөө парти тохёолдоһон байдалые өөрөө шэнжэлжэ, хэнһээшье дулдыданги бэшэ сэгнэлтэнүүдые хэхэ болоно.

Партийна организацинуудые ажалша коллективүүдһээ холодуулгада шэглүүлэгдэһэн бүхы хэмжээнүүдые ба усадхаха бусадшье һэдэлгэнүүдые демократи болон хуулита байдалые эбдэхэ һэдэлгэ мүн гэжэ съезд сэгнэнэ.

Политическэ реформые түгэсхэхэ, Соведүүдтэ бүхы засагые дамжуулан үгэхэ хэрэгые эсэстэнь хүргэхэ гээшэ КПСС-эй бэелүүлхэ уялга мүн гэжэ съезд мэдүүлнэ. Партийна комитедүүд шэнэ Соведүүдтэй харилсаануудые тогтоохо, тэдэнэртэ бодото засагай зургаанууд болоно бэхижэхэдэнь туһалха, һунгалтын үедэ хүдэлмэришэд ба таряашадые даамайгаар дэмжэхэ уялгатай. Депутадууд-коммунистнуудай, партийна организацинуудай бүтэмжэтэй харaа шэглэл Соведүүдэй үрэ түгэс ажал хүдэлмэридөө түргэн болзорто ороходонь туһалха зэргэтэй.

Ороной политическэ системэдэ Президентын засагые тогтооһон ушарые зүб, шухала хэрэгтэй гэжэ съезд тоолоно. Гэхэтэй хамта республиканууд болон нютагуудтахи засагуудтай Президентын харилсаанууд хуулита ёhоор бүридхэгдөөгүй, Президентын баталан абадаг Указуудые бэелүүлгын хойноһоо хинаха гуримууд тодорхойлогдоогүй байһаар гэжэ тэмдэглэгдэнэ.

Съезд Совет гүрэнэй уласхоорондын ажал ябуулгые дэмжэнэ, XXVII съездын ба XIX партконференциин тобшолонуудтай зохилдуулан, тэрэнэй үндэһэндэ һунгаан шэлэхэ эрхэ сүлөө, аша туһануудай тэнсүүри, адли эрхэ ба өөһэд өөһэдынгөө хэрэгүүдтэ хамааралсахагүй гурим, бэеэ даанги байдалаа хүндэлэлгэ, буу зэбсэг, нэн түрүүн ядерна зэбсэг хураалга, хүнэй эрхэнүүдые хүндэлэлгэдэ үндэһэлэгдэһэн харилсаануудые демократическа ба энэрхы шэнжэтэй болголго табигдаһан байна.

Эдэ гуримуудта үндэһэлэгдэһэн СССР-эй гадаадын шэнэ политика уласхоорондын оршон байдалые харaа байса һайжаруулгада, дайн сэрэгэй аюулые һуларуулгада, бүхы дэлхэйдэ хабаатай гол шухала асуудалнуудые шиидхэлгэдэ, экономикые дэлхэйн ажахыда хабсаруулгада, оршон тойронхи байгаалиие хамгаалха талаар харилсалгада, ухаан бодолой оршондо харилсалгада, хүн зоной хоорондохи харилсаануудые үргэдхэлгэдэ туһа нэмэри болежо үгөө, сэрэгэй гаргашануудые доошолуулгада эхи табяа. Энээнэй ашаар доторхи зорилгонуудаа шиидхэхэдэ таарамжатай гадаадын эрхэ байдал зохёогдоно.

Уласхоорондын оршондо болоно байгаа һайн хубилалтанууд оронойнгоо аюулгүйе хэрэгтэй хэмжээнь соонь найдамтайгаар хамгаалха зорилгоһоо сүлөөлнэгүй. Сэрэгэй политикын асуудалнууд, сэрэгэй алба хаагшад ба тэдэнэй гэр бүлэнүүд тухай анхарал оролдолго гүрэнэй ба партиин анхаралда саг үргэлжэ байха ёhотой.

КПСС-эй уласхоорондын харилсаануудые үргэдхэхэ ба гүнзэгырүүлхэ шухала, коммунис ба хүдэлмэришэнэй партинуудтай, зүүнэй үзэл бодолтой бусад хүсэнүүдтэй нягта харилсаатай байха, политическэ партинуудтай болон ниитэ хүдэлөөнүүдтэй аша туһануудайнгаа адлирхуу талыень бэдэрхэ гээшэ онсо удха шанартай гэжэ съезд тоолоно.

Партиие эрид шиидэнгеэр шэнэдхэлгэ тэрэнэй программые эрид шиидэнгеэр шэнэдхэхэ эрилтэ табина. Партиин шэнэ программые бэлэдхэхэ комисси байгуулха шухала, тэрэнэй проектые партийна эхин организацинуудай зүбшэн хэлсэлгэдэ табиха шухала гэжэ съезд тоолоно.

Дүтын үе сагта бэелүүлхэ ажал хэрэгүүдэй программые КПСС, общество ба гүрэн түрэдэ дурадхана. Тэрэ программа съездын «Энэрхы, демократическа социализм тээшэ» гэһэн Программна мэдүүлгэ дотор, ороной хүгжэлтын гол шухала асуудалнуудаар абтаһан резолюцинууд дотор найруулагданхай.

Партиие болон обществые һандаралгада хүргэһэн, ороние хүгжэлтэгүй зогсонги байдалда ба нэгэ хүнэй зонхилолгодо, социализмые гажа буруу хубилалтануудта асарһан үнгэрһэн сагай алдуунуудые дабтажа болохогүй гэжэ КПСС-эй хүтэлбэрилхы зургаануудта хүдэлхэ этигэл найдалда хүртэһэн бүхы коммунистнуудай анхаралые партийна съезд хандуулна.

* * *

Оромнай хүшэр хүндэ эрхэ байдалда оронхой. Демократическа бүхы хүсэнүүдэй нэгэдэл хэзээ хэзээнэйхиһээ шухала болоод байна. Соведүүдтэ, ниитын эмхинүүд болон хүдэлөөнүүдтэ, үдэр бүриин бодото ажал ябуулгада үргэнөөр хамтаран дабшахые КПСС социалис үзэл сурталай талые баримталдаг бүхы хүсэнүүдтэ дурадхана. Ажалша хүнэй, эрхэтэдэй хоорондохи эб найрамдалай ба бүхы арадай һаналаа нэгэдэлгын түлөө бүтэмжэтэй бүхы юумые дэмжэн хамгаалжа, адли эрхэтэй хэлсээнүүдые эмхидхэхээр тэрэ бэлэн байна.

ПАРТИИН ЕРЭЭДҮЙН ТҮЛӨӨ ХАРЮУСАЛГА

Июлиин 10-да үгэ хэлэһэн Азербайджанай партийна организациин делегациин түлөөлэгшэ **Э. В. Исмайлов** энэ кандидатурые баһал дэмжээ. Гүрэнэй, экономикын, политическэ байгуулалтын шэнэ бүридэл байгуулгада М. С. Горбачевой оруулһан хубитые тэрэ тэмдэглээ. Кандидадуудые дэбжүүлжэ байнабди, зүбшэн хэлсэлгэ һүүлдэ болохо гэжэ түрүүлэгшээр һуугша делегадуудта һануулха баатай болобо. Тиигээшье һаань, шэнэ кандидатуранууды нэрлэхэ зуураа, делегадууд нилээн олон асуудалнуудые зүбшэн хэлсэбэ. Жэшээнь, Президентын ба Генеральна секретариин тушаалнуудые зэргэ ябуулха гээшэ хэр зүйтэйб гэһэн бодолнууд хэлэгдээ. Хүтэлбэрилхы тушаалда һунгалтада наһанай хизаарлалта тогтоохо дурадхал ороһон байгаа. Президентын тушаалһаа арсаха дурадхалшье М. С. Горбачевто хэлэгдээ.

Кандидатуранууды дэбжүүлгые дүүргэхэ дурадхалай орохын урда КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин тушаалда съездын найман делегат дэбжүүлэгдэһэн байгаа. Эдэнь гэбэл, М. С. Горбачев, Т. Г. Авалиани, О. И. Лобов, О. Н. Сысуев, В. В. Бакатин, Э. А Шеварднадзе, Н. С. Столяров, А. Н. Яковлев гэгшэд болоно.

Үгэ хэлэжэ, делегадуудай асуудалнуудта харюусахынь тула кандидадуудта үгэ үгэхэ шиидхэбэри баталан абтаба.

Т. Г. Авалиани трибунада түрүүлэн гаража, нилээн хүшэр байдалда байгаашье һаа, кандидатураяа болюулхагүйб гэжэ тэрэ хэлэбэ.

КПСС-тэхи дээдын тушаалда дэбжүүлэгдэһэн кандидадай һанамжын ёhоор, парти түрүү хүсэн байха, тиихэдээ ниитын бусад хүдэлөөнүүдтэ хүгжэхэ арга олгохо зэргэтэй. Хүгжэлтын социалис зам баримталдагби, зөөриин элдэб тухэл янзанууд байха ёhотой гэжэ тоолодогби гээд тэрэ тэмдэглэбэ. Өөрын зөөри болгон, предприятинуудые худалдажа абаха эрхэ коллективүүдтэ олгохо хэрэгтэй. Бүхы совет арадай мүнгэн зөөреэр баригдаһан томо предприятинууд гүрэнэй зандаа үлэхэ ёhотой гэжэ тэрэ ажаглаба. Теэд ажалшадые һонирхуулхын тула акционернэ зөөри байха ёhотой. Тиихэдээ акцинуудай гол хубинь гүрэнэй мэдэлдэ үлэхэ зэргэтэй.

Арми, милици, КГБ мэтын гүрэнэй зургаанууд тухай хэлэхэ зуураа, тэдэнэр хүсэтэй байха, гүрэнөөр саг үргэлжэ нарижуулагдаха ёhотой гэжэ онсолон зааба. Эдэ зургаануудта үндэһэ баримтагүйгөөр хандажа болохогүй, энэнь гүрэниие һандаргана.

1932 ондо Ленинградта түрөө һэм, Ярославска областьдо нүүлгэгдэһэн байгааб, ремесленнэ училищи дүүргээд, армида алба хээб гэжэ тэрэ мэдээсэбэ. Кемеровскэ областиин партиин Киселевско горкомой нэгэдэхи секретаряар һунгагдатараа слесарьһээ эхилээд, нэгдэлэй генеральна директор хүрэтэр ажалай зам гаталааб гэжэ тэрэ хэлэнэ.

КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин тушаалда тэрэнэй кандидатурые дэбжүүлһэн бүхы хүнүүдтэ **М. С. Горбачев** баяр баясхалан хүргэбэ. Тохёолдоһон байдалда гансал зүб харюу бэдэржэ олохо хэрэгтэй байгаа гэжэ тэрэ хэлэбэ. Энэ харюу үни бэдэрээб, тиин хэрбээ намайе дэбжүүлээ һаань, кандидатураяа болюулхагүйб гэжэ нүхэдтөө хэлээ һэм.

Генеральна секретариин тушаалда дэбжүүлэгдэхээр зүбшөөлөө үгэхэгүйе уряалһан ехэ олон бэшэгүүдые, тэрэ тоодо гайхамшагта хүнүүдһээшье, эдэ үдэрнүүдтэ абаһан байнаб. Юунэйшье болоно байбал, кандидатураяа болюулхагүй гэһэн бэшэгүүд баһал олон байгаа.

Мүнөөнэй хүтэлбэриин хэһэн юумые шүүмжэлжэ, сэгнэлтэ үгөөд байхада, яаха болоолтойб? Миниин хүтэлбэри доро тэрэ ехэнхидээ хүдэлөө ха юм. Тиимэһээ хэгдэһэн бүхы юумэнэй, алдуу эндүүнүүдэй, тохёолдоһон хүшэр хүндэ байдалай түлөө харюусалгын ехэнхи хубиие даажа абаха болоноб. Таанад дуугаа үгэжэ, хэн нэгыемнай шэлэхэ эрхэтэйт.

Программа тухай үргэнөөр хэлэһэнэй хэрэггүй гэжэ тоолоноб гээд М. С. Горбачев онсолон зааба. Юуб гэбэл, харaа шугамуудынь делегадуудта мэдээжэ. Партида, обществодо болоно байһан зүришэлдөөнүүд, манай общество дотор хубилалтануудые эрид хэхэ һанаатай демократическа, түрүү хүсэнүүдэй эб таһарһан ябадал хубилган шэнэдхэлгын мүнөөнэй шиидхэхы шатын эгээн ехэ аюул болоно гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ. Хэрбээ һунгаа һаань, эдэ асуудалнуудые шиидхэхын тула бүхы юумэ хэхэб гэжэ кандидат найдуулба. Энээнэй тулада ЦК-гай бүридэлдэ, дээдын хүтэлбэридэ горитой хубилалтануудые хэхэ хэрэгтэй.

Обществын шанарай талаар шэнэ байдалда коммунистнуудай ямар хубинь бэлэн бэшэ байгааб гэһэн асуудалда харюусаха зуураа, М. С. Горбачев иигэжэ хэлэбэ: манай обществын залуу хубиһаа бэшэмнай, өөрынгөө үе сагай хүнүүд болонобди, бидэ булта энээндэ үшөөл бэлэн бэшэбди гэжэ тоолоноб. Нэгэ янзын байдалда байжа һураабди, эдэ бүгэдые хубилгаха гээшэ тиимэшье бэлэн бэшэ. Энэмнай бодото ажабайдал, тиимэһээ революционно ёhоор, хүнүүдэй хуби заяае эбдэнгүй, хүнүүдые хёмороо зүришэлдөөндэ оруулангүй, аха дүүгээ алалсаха ябадалда хүргэнгүй энэ хубилалта хэхэ хэрэгтэй. Революциин һүүлээр дэмы ажаһуугаагүйбди, зарим тэды юумэндэ һураабди гэжэ бидэ батадхаха зэргэтэйбди. Патриотизмда, ухаан бодолой арга боломжодо, хүнүүдэй хани барисаанда түшэглэн, урагшаа эрид шууд дабшажа, эдэ зорилгонуудые демократиин ёhоор бэелүүлжэ шадахабди.

Экономическа эрид шууд реформодо, съезд дээрэ Б. Н. Ельцинэй хэлэһэн үгэдэ кандидат яажа ханданаб гэһэн олон асуудалнууд табигдаа.

Социализмын харaа шугамые батаар баримталхаб гэжэ М. С. Горбачев хэлэбэ. Энэ байгуулалтада хэрэглэгдээгүй айхабтар ехэ арга боломжонууд бии гэжэ этигэнэб. Энэ арга боломжонуудые хэрэглэжэ, эрид шууд хубилалтануудые үнгэргэжэ, демократи нэбтэрүүлэн, хүниие засагта, үйлэдбэриин хэрэгсэлнүүдтэ бусаажа, олон юумэ хэхэ аргатайбди. Капиталис гуримуудые һэргээлгэдэ манай орониие түлхихэ гэһэн хүнүүдтэй хэзээдэшье холбоо тогтоохогүйб. Энэ хэлээшэмни манай ба капиталис обществын хоорондо ямаршьеб «түмэр хаалта», бетон хана бодхоохо гэһэн удхатай бэшэ. Бүхы оронуудтай харилсаа холбоо бэелүүлхэ, үнэтэ шухаг зүйлнүүдые андалдан абалсаха, соёл болбосорол баяжуулха ябадалые би дэмжэнэб.

Парти хубилгагдаха, шэнэдхэгдэхэ ёhотой гэжэ Б. Н. Ельцин хэлээ һэн. Бидэ булта тиигэжэ һананабди. Теэд хайшан гэжэ энэ шэнэдхэлгые бэелүүлхэ хараатай байһыень элирүүлхэ хэрэгтэй. Борис Николаевичай хэлэһэн үгэ соо дурадхагдаһан шэнэдхэлгын зам бидэ, коммунистнуудта, таарахагүй, тиимэһээ бидэ буруушааха ёhотойбди. Шэнэдхэлгые бэелүүлхэ зэргэтэйбди. Манай социалис шэлэлтэдэ туһалха зуураа, партиин шэнэ үүргые ба һуурие мэдэрхэ зэргэтэйбди. Бидэндэ ондоо ямаршье зорилгонууд байхагүй. Хэрэгтэй гэжэ тоолоһон газарта коммунистнууд өөһэдынгөө партийна организацинуудые байгуулха, тэндэ хүдэлхэ аргатай. Ондоогоор хандаха болоо һаа, Конституцяар хараалагдаһан эрхэнүүд, хүнэй эрхэнүүд хазагайруулагдаха бшуу.

Буруу һурэһэн үүсхэлнүүдые, тобшолон хэлэбэл, архидалгые буруушаалгын кампаниие хэн үүсхэһэн байгааб гэһэн асуудал табигдаа һэн. Асуудал бүхэниие наринаар шэнжэлэн, 3—5 ушарһаа бэшэндэ Политбюро бүхы шиидхэбэринүүдээ олонхиин дуугаар баталан абаһан байха. Тиихэдэ олониитын үсэд шанга эрилтэнүүдтэ харюу болгон, общество дотор тараһан энэ хорото ябадалтай тэмсэл ябуулжа эхилээ һэмди. Нациин үг гарбалай байдалда тэрэ нүлөөлжэ эхилһэн байгаа. Энэ тэмсэлые эхилһэн ябадал алдуу бэшэ. Гэхэ зуура, энэ талаар олон буруу хэмжээнүүд абтаа гэжэ эндэ хэлэгдээ. Энэ тэмсэлые үргэлжэлүүлхэ тухай мартангүй, алдуунуудаа заһаха гэжэ оролдонобди. Тиихэдээ захирха гуримаар бэшэ, харин бүхы общество энэ тэмсэлдэ оролсохо зэргэтэй.

СССР-эй дотоодын хэрэгүүдэй министр **В. В. Бакатин**, Армениин Компартиин ЦК-гай хоёрдохи секретарь **О. И. Лобов**, Ю. А. Гагаринай нэрэмжэтэ Агаарай-Сэрэгэй академиин ахалагша багша **Н. С. Столяров**, Куйбышевһаа арадай депутадуудай Красноглинскэ районно Соведэй түрүүлэгшэ **О. Н. Сысуев**, СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министр **Э. А. Шеварднадзе**, КПСС-эй ЦК-гай секретарь **А. Н. Яковлев** гэгшэд кандидатурануудаа болюулһан байгаа.

Иимэ шиидхэбэри юундэ абаһан тухайгаа хэлэхэ зуураа, кандидадууд партида тохёолдоһон бэлэн бэшэ байдал тухай бодомжонуудаа, иимэ байдалһаа гараха арга замуудые найруулһан байгаа. Партиин ЦК-гай Генеральна секретариин ба ороной Президентын тушаалнуудые нэгэн доро ябуулжа болохогүй гээд нэгэ зариманиинь хэлээ, харин гүрэнүүдтэ хүтэлбэрилхы партиин хүтэлбэрилэгшэ гүрэнэй толгойлогшо ехэнхидээ болодог гэжэ нүгөөдүүлынь заһан байгаа. Обществын хүгжэлтын эрид хубилалтын шатада хүсэтэй гарта засагые нэгэдүүлхэ эрилтын табигдажа байхада, парти ба орон дотор М. С. Горбачевһоо ондоо таараха хүтэлбэрилэгшэ үгы гэжэ булта нэгэн һаналтай байгаа. Бури зүрхэтэйгөөр, эрид шууд хүдэлхэ, хурса, эдэбхитэй хүнүүдые хажуудаа шэлэн табиха хүсэлэнгүүд ерээдүйн Генеральна секретариин нэрэ дээрэ хэлэгдээ.

Т. Г. Авалианиин кандидатурые болюулха гэһэн зарим делегадуудай дурадхалнууд баталагдаагүй.

Эсэстэнь нюусаар дуугаа үгэлгын спискотэ Т. Г. Авалиани М. С. Горбачев хоёрой фамили үлөөгдэһэн байгаа.

(Түгэсхэлынь 2-дохи нюурта).

«Мүнөөнэй шатадахи партиин сэрэгэй политикын гол шэглэлнүүд тухай» Советскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съездын РЕЗОЛЮЦИ

1. Эб найрамдал бэхижүүлхэ гээшэ гадаадын политикын шухала шэглэл гэжэ КПСС тоолоно. Уласхоорондын шахардуу байдалые һуларуулха хэрэгтэ тэрэ али болохоор туһалха юм. Политическэ шэнэ бодомжоһоо үндэһэлһэн партиин сэрэгэй политика СССР-эй удаан болзорой аша туһада таарадаг.

Сэрэгэй-политическэ байдалые ба тэрэнэй хүгжэлтын замуудые бүхы талаһаань сэгнэхэ зуураа, мүнөө дээрээ гэмгүй, һайн хубилалтануудай лаб эрьен бусашагүй болоогүй байхада, мүнөө дээрэ СССР-тэ сэрэгэй аюул байһан зандаа. Иимэ эрхэ байдалда социалис Эсэгэ ороноо хамгаалха хаба шадалые ба аюулгүй байдалые найдамтай, ороноо хамгаалхада хүрэхэ хэмжээндэ бодомжотойгоор байлгаха талаар Конституцяар хараалагдаһан уялгануудые дүүргэхэ гээшэ бүхы арадай, партиин ба гүрэнэй шухалын шухала зорилгонуудай нэгэниинь байгаа, байһан зандаа.

Совет сэрэгэй хамгаалхы доктриные бэелүүлхын ба залан шууд хүгжөөхын тула КПСС оролдоно, уласхоорондын аюулгүй байдалай бүгэдые хамтаруулһан гурим бүрилдүүлгэдэ, энэ зорилгоор сэрэгэй-политическэ харилсаа холбоо үргэдхэлгэдэ, дайн дажаргүй, хүсэ хэрэглэдэггүй дэлхэй тээшэ дабшалтада туһалхаар бэлэн байһанаа батадхана.

Оборонно зорилгонуудай шиидхэгдэхэдэ, дайн дажар зайсуулга, СССР-эй гүрэнэй хилэнүүдэй ойроо хүрэшэгүй байлга хангагдаха, ороной бэеэ даанхай байдалда гар хүрэхэ ябадал зайсуулагдаха, харин гадаадаһаа булимтаран ороһон ушарта тэрэниие лаб гэдэргэнь сохихо ябадал, гүрэнэй дулдыданги бэшэ ба газар дайдынь бүрин бүтэн байлга, үнэн зүб эб найрамдал һэргээхэ ябадал хангагдаха ёһотой гэжэ парти тоолоно.

2. Социалис Эсэгэ ороноо хамгаалха талаар Конституцяар хараалагдаһан уялгаяа СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүд нэрэтэй солотойгоор дүүргэнэ гэжэ КПСС-эй съезд тэмдэглэнэ. СССР-эй Армиин ба Флодой, КГБ-гэй хилын харуулай сэрэгүүдэй, МВД-гэй дотоодын хэрэгүүдэй коммунистнууд, сэрэгшэд арад зондоо, шэлэһэн социалис замдаа үнэн сэхэ юм.

Тэдээндэ хабаатай бэшэ уялгануудые дүүргэлгэтэй, сэрэгшэдые бүридхэлгэтэй, мэргэжэлэй талаар бэлдэлгэтэй, шэнэ янзын техникын ба зэбсэг хэрэгсэлнүүдэй шанартай ба хэмжээнтэй, журамтай, эмхидхэлэй-штатна байгууламжые нарижуулгатай, сэрэгэй алба хаагшадай ба тэдэнэй гэр бүлэнэрэй социальна талаараа һулаар хамгаалагдаһан ябадалтай холбоотой олон хүшэр хүндэ асуудалнууд сэрэгүүдтэ ба флот дээрэ олон болонхой. Энээнһээ уламжалан, сэрэгтэ зүрюу һанал бодол, түгшүүрил үзэгдэнэ, сэрэгэй албаар һанаагаа дүүрэхэгүй мэдэрэл бии болоно.

Сэрэгэй ажалай ниитын-политическэ онсо удха шанарые, тэрэнэй хүндэтэй байһые КПСС онсолон заана. Совет Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй нэрэ хүндые бэхижүүлгэдэ, сэрэгэй албанай нэрэ түрые дээшэлүүлгэдэ, сэрэгэй алба хаагшадай нэрэ хүндые, ажабайдалые ба элүүр энхые хамгаалгада али болохоор туһалхые съезд партийна организацинуудые, бүхы коммунистнуудые уялгана.

Ниитэ нэгэн союзна хуулиин үндэһэ һуури дээрэ ороноо хамгаалгын, аюулгүй байдалай ба сэрэгэй байгуулалтын асуудалнуудай нэгэ газарһаа хүтэлбэрилэгдэдэг байхын тула КПСС оролдодог гэжэ съезд мэдүүлнэ.

Нэгэ хүтэлбэритэй байлгын, бусад нютагуудта ажаһууһан хүнүүдһээ бүридхэхэ ёһо гурим, хэлсээнэй ёһоор сэрэгэй албанда һайн дураар абалгатай сэрэгэй бүгэдэ ниитын уялгые зохилдуулһан холимол гуримаар бүрилдүүлэгдэдэг олон үндэһэ яһатанай кадрова армиин социальна үнэн зүбэй ба хуулиин үмэнэ сэрэгэй бүхы алба хаагшадай ба сэрэгэй албатадай адли тэгшэ эрхын ёһо гуримууд дээрэ СССР-эй Зэбсэгтэ хүсэнүүд байгуулагдаха, СССР-эй Конституци соо батадхагдаһан зорилгоор лэ хэрэглэгдэхэ ёһотой.

СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдтэхи албанда залуушуулые бэлдэлгэдэ ба алба гаралгада партийна нүлөөгэй түхэл янзанууд ба онол аргануудые зохёожо, шанарай талаар шэнэ хэмжээндэ гаргаха шухала. Патриотическа ба интернациональна хүмүүжүүлгын талаар хүдэлмэриие, Эсэгэ оронойнгоо бэеэ даанхай аюулгүй байдалые хангаха нангин уялгаяа дүүргэлгэдэ СССР-эй эрхэтэдые бэлэн байлгаха талаар хүдэлмэриие һайжаруулха. Энэ талаар нютагай партийна органуудай үүргые дээшэлүүлхэ хэрэгтэй.

3. Совет обществые революционно ёһоор шэнэдхэлгэ ба гүрэнүүдэй хоорондохи харилсаануудта боложо байһан шэнэлэлтэнүүд ССР Союзай хуулинуудай үндэһөөр сэрэгэй реформо шата шатаар бэелүүлхэ эрилтэ табина гэжэ КПСС тоолоно.

Реформо хадаа ороноо хамгаалгада хэрэгтэй сэрэгүүдтэй байха ёһо гуримтай зохилдуулан, эрдэм ухаанда үндэһэлһэн оборонно хүсэ шадалай хэмжээе хангаха; сэрэгэй-техническэ холын хараата политика зохёохо, эрдэм ухаанай, техникын ба технологиин шэнэ түйлалтануудай үндэһэ һуури дээрэ һайн шанартай мүнөөнэй зэбсэг хэрэгсэлнүүд болон сэрэгэй техникээр, Армиие ба Флодые хангаха; СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй хүтэлбэриин зургаануудые ба эмхидхэлэй-штатна байгууламжые гуримшуулха; кадрова политикые хубилган шэнэдхэхэ, сэрэгэй-албанай харилсаануудта демократи нэбтэрүүлхэ, сэрэгшэдые бүридхэхэ ба бэлдэхэ гуримые ондоо болгохо, тэдэнэй мэргэжэл шадабари дээшэлүүлхэ ба тэдэниие һургалгые һайжаруулха; СССР-эй эрхэтэдэй сэрэгэй бодото алба гараха хуулиин үндэһэ һууриие бэхижүүлхэ уялгатай.

Гадаадын эрхэ нүхэсэлнүүдһээ дулдыдан, тэдэнэй эрдэмэй, туршалгын ба үйлэдбэриин үндэһэ һууриие хүгжөөлгые хараада абан, ороноо хамгаалха ба оборонно предприятинуудые ондоо шэглэлтэй болгохо тухай хуулинуудые, мүн тэрэшэлэн сэрэгэй алба хаагшадые, гэр бүлын гэшүүдые, запаста гү, али отставкада табигдаһан хүнүүдые социальна талаар хангаха, хуулиин талаар хамгаалха зорилготой гүрэнэй программа баталан абалгые түргэдхэхэ шухала гэжэ съезд тоолоно. Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй хороогдоходо ба оборонодо хэгдэдэг гаргашануудай бага болоходо сүлөөрһэн хүсэнүүдэй ба мүнгэн зөөриин зарим хубиие түрүүшын ээлжээндэ заагдаһан зорилгоор хэрэглэхэ шухала.

Сэрэгэй кадрнуудай материальна ба социальна байдалые бэхижүүлгэ, сэрэгэй алба хаагшадые болбосон түхэлтэй байраар хангалга, үнэ сэнгүүдэй дээшэлжэ, мүнгэнэй сэнгэй бууража байһан эрхэ байдалда хангаажа түлэлгын хэмжээнүүдые бии болгохо гээшэ нэн түрүүшын зорилго гэжэ съезд тоолоно.

4. СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдтэ партийно-политическэ хүдэлмэриин бүхы гуримые эрид шэнэдхэхэ гээшэ сэрэгэй реформын гол шэглэлнүүдэй нэгэниинь болоно. Мүнөөнэй байгууламжые хубилгаха, партийна организацинуудай ба политическэ зургаануудай уялгануудые лаблаха, шэнэ зорилгонууд болон бэелүүлгын эрхэ нүхэсэлнүүдтэй тэдэниие зохилдуулха, парти доторой харилсаануудта демократи үргэдхэхэ, арюун зүб ябадалай, журамай, хуули гуримай, сэрэгэй нүхэсэлэй шэнэ оршон байдал байгуулха зорилгонууд тухай эндэ хэлэгдэнэ.

Маркс, Энгельс болон Ленинэй зохёохы ёһоор хүгжөөгдэдэг үзэл сурталда, дэлхэйн ниитын-политическэ ухаан бодолой ба соёлой түйлалтануудта СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдтэ ябуулагдаха политическэ хүдэлмэри үндэһэлхэ зэргэтэй. Армида ба Флодто политическэ хүтэлбэрилэгшын үүргые бэхижүүлхые, ороной оборонно хаба шадалые дээшэлүүлхэ зорилгоор бүхы түрүү хүсэнүүдые нэгэдүүлхые КПСС оролдохо юм. Зэбсэгтэ Хүсэнүүдые политическэ шэнжэ шанаргүй болгохо ябадалые съезд буруушаана.

Ороноо хамгаалха талаар политикатай, СССР-эй Конституцитай зохилдуулагдан, Армиин ба Флодой сэрэгэй-политическэ зургаануудай ажал ябуулга эмхидхэгдэхэ, социалис нангин зорилгонуудта, армиин ба арадай ниитэ нэгэн байлгада үнэн сэхэ байхаар, патриотизмын, совет арадуудай хани барисаанай ёһо гуримаар интернационализмын, һэримжэтэй байлгын, Эхэ ороноо хамгаалхаар саг үргэлжэ бэлэн байлгын гуримаар сэрэгэй алба хаагшадые политическэ, сэрэгэй, арюун зүб ябадалай ба хуулиин талаар хүмүүжүүлгэдэ шэглүүлэгдэхэ юм.

Армиин ба Флодой КПСС-эй организацинуудай хүдэлмэриин, партиин сэрэгэй политика ажабайдалда бэелүүлхэ талаар совет хуулинуудай хэмжээгээр орон дотор хүдэлдэг ниитын-политическэ бусад эмхи зургаанудтай ашаг үрэтэй харилсаа холбооной арга оньһо зохёохо болохгдоно.

СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүд Эсэгэ оронойнгоо найдамтай хамгаалагшад, дайн дажар сараха ба амгалан тайбан байдал сахин хамгаалха эрхэ нүхэсэл байха зэргэтэй гэжэ съезд тоолоно. Ороноо хамгаалха хаба шадалые бэхижүүлхын тула туйлагдаһан бүхы юумые гамтайгаар сахин хамгаалха ба нарижуулха тухай хүсэлэл оролдолго коммунист бүхэнэй, бүгэдэ арадай патриотическа ба интернациональна уялга болоно.

Коммунистнуудай демократическа эрхэнүүдые хамгаалалга, тэдэниие харшалха ябадалда эсэргүүсэлтэ тухай Советскэ Союзай Коммунис партиин XXVIII съездын РЕЗОЛЮЦИ

Ниитынгээ байгууламжын түхэл маягые болон ажабайдалайнгаа ёһо заншалые арад бүхэнэй бэеэ даагаад шэлэн абаха эрхыень КПСС мэдэрнэ. Хүнэй нэрэ хүндые доромжолололготой, үһөө нэхэлгын болон үзэн ядалгын эрхэ байдал байгуулгатай, компартинуудые болон социалис хараа шэглэлтэй ниитын хүдэлөөнүүдые, тэдэнэй гэшүүдые болон тала баримталагшалые хуулиһаа гадуур табилгатай демократи таарахагүй. Үе сагай дабшалтаар буруушаагдаһан засаг баригшадай ажал ябуулгын түлөө харюусалга эдэнэртэ тохожо болохогүй.

Зүүн Европын оронуудта боложо байһан хубилалтануудай үедэ дэбжэлтын бодолнуудта үнэн зүрхэнһөө этигэдэг, үнэн сэхэ хэдэн мянган хүнүүд харшалагдажа байна. Тэдэнэрые хараа бодолойнь түлөө харшална, ажалгүй болгоно. Олон ушарта хүнэй ами наһа таһалмаар эрхэ байдал тэдэнэй гэр бүлэнүүдые тойруулаад байгуулагдана.

Урданьшье коммунизмда эсэргүүсэлтэһээ боложо, хэмжээлэшэгүй ехэ гуниг гашуудал болон элдэб тодхор ушаруулагдадаг һэн. Эрхэтэдэй общество байгуулагдаба гээд соносхогдоһон эрхэ байдалда хилын саана гү, али манай өөрымнай орон соо политическэ шалтагаануудаар хүниие харшалалга, психологическа талаһаа газаашалга үзэгдэбэл, шаналал болон буруушааһан мэдэрэл түрүүлнэ.

Политическэ шалтагаануудаар харшалагдажа, моральна террорто орожо байһан коммунистнуудтай, бүхы зонтой нүхэр ёһоор һаналаа нэгэдэжэ байһан тухайгаа съезд мэдүүлээд, хүн бүхэнэй нэрэ хүндые болон эрхые хамгаалха уряатайгаар түрүү үзэлтэй бүхы хүсэнүүдтэ хандана.

ТАЛААН ТУРШАХАДА, ЗОРИГ ХЭРЭГТЭЙ

Гадаадын экономическа ажал ябуулгын эдэбхижэжэ байһан тухай баримтанууд али олон дурдагдадаг болонхой. Энэ удаа нийслэл хотодомнай Италиин бизнесменүүд — Порденоне провинциин худалдаа наймаанай палатын түрүүшын делегаци экономическа харилсаа тогтоохо зорилготойгоор ерэһэн байна. Бүридэлдэнь хэд ороноб гэбэл, эмхидхэгшэ Лорис Челлот, элдэб хэрэглэмжын мебель бүтээдэг Сан Джиамоко фирмын түлөөлэгшэ Лучиано Бисконтин, «Дела Аньезе» гэһэн худалдаа наймаанай палатын ба фирмын түлөөлэгшэ Евгенио Маранзано, жэжэ ба дунда зэргын шадалтай предприятинуудай ассоциациин вице-президент Эннио Сартор гэгшэд болоно.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведтэ болоһон уулзалгын үедэ Евгенио Маранзано иигэжэ тэмдэглэбэ:

— Совет орон дотор, Зүүн Европын оронуудта боложо байһан хубилалтануудые һайшаан адаглнабди. Мүнөөдэрэй мэтэ харилсаанууд анхандаа үсөөн байгаа. Харин мүнөө оньһон түхеэрэлгэ, түүхэй эд андалдахаһаа гадна хамтын предприяти байгуулха асуудал шиидхэгдэнэ бшуу. Уулзалгамнай урагшатай байха этигэхэ байнабди. Бүтэсэтэй байха гү гэһэн һэжэгшье бии. Тэсд ямар хэрэг амарханаар бүтэдэг һэм, илангаяа хоёр тад ондоо байдалтай гүрэнүүдэй хоорондо, иимэ орёо асуудалаар...

Республикын Министрнүүдэй Соводэй Түрүүлэгшын орлогшо М. И. Семёнов нэн түрүүлэн Буряад орон тухайгаа, экономическа байдал тухайнь тобшо тэдыгээр хөөрэжэ үгөө. Нютагай промышленностиин министр В. Л. Савельев, «Забайкаллес» нэгэдэлэй генеральна директор В. Я. Кокин предприятинуудайнгаа ажал ябуулга тушаа тогтоо. Республикын Министрнүүдэй Соведэй найдалгата, синьора Клаудио Годинья, манай Совминэй гадаадын экономическа харилсаануудай таһагай начальник Н. М. Коногоров удаань мэдээсэл хэһэн байна.

Айлшадай хөөрөөн һонирхомоор байба. Дэлхэй дээрэ эгээл һайн, эгээл олон янзын мебель гаргадаг гэжэ Италиин алдаршадаг һаань, Порденоне провинци Итали соогоо энэ талаар илангаяа суутай юм. Эндэхи фирмэнүүд багашаг хэмжээнэйшье һаа, тусхайлагдамал шэглэлтэй. Иимэ зүйлнүүдтэ үйлэдбэришэд онсо анхарна: эрхимээр түхеэрэгдэһэн ажалай газар, хангалга, техническэ заһабарилга, технологическа хэмжээн. 1993 ондо Европын ниитэ нэгэн дэлгүүрэй хүдэлмэреэ эхилхэдэ, дээдын шанартай продукцияа табихын тула бэлэн байха хэрэгтэй.

Эдэ бүгэдэ тухай Евгенио Маранзано гэгшын хөөрөө һаань, жэжэ ба дундуур зэргын предприятинуудай ассоциациин вице-президент Эннио Сартор тусхайлагдамал зарим предприятинуудай ямар продукци гаргадаг тухай хөөрэжэ үгэбэ. Хүн зомнай ямаршье ядамаггүй байдалтай, мүнөө үедэ мебель, бусад олон продукцияа худалдаха дэлгүүр бэдэрхэ баатай болонобди гэбэ.

Бизнесменүүд журналистнуудай асуудалнуудта харюусаа. Талаан туршахадаа, хэрэгээ зүрхэтэйгөөр эрхилхэ гээшые сэгнэдэгбди гэбэ. Харилсаанһаамнай ямар үрэ гарахаб, хэлэхэнь эртэ. Бэе бэеэ ойлголсоо һаа, хоёр таладаа ашатай ажал эхилхэ байгаабди. Хамтын предприяти тухай бодол бии.

Айлшад арбаад предприятинуудта хүрэбэ.

Энээнэй удаа Пезаро, Урбино провинцинуудай делегаци ерэхээр хүлеэгдэнэ.

Г. ДАШЕЕВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: уулзалгын үедэ.

ПАРТИИН ЕРЭЭДҮЙН ТҮЛӨӨ ХАРЮУСА

(Эхиниинь нэгэдэхи нюурта).

Съезд «Энэрхы ёһото, демократическа социализм тээшэ» гэһэн программна мэдүүлгын проектые хаража эхилбэ. Тус документын проектые бэлдэхэ комиссиин түрүүлэгшэ В. А. Медведевтэ үгэ үгтэбэ. Центральна Комитедэй һайшааһан ба хэблэлдэ толилогдоһон съездын программна мэдүүлгын проект делегадуудта үгтэнхэй гээд тэрэ һануулба. ЦК-гай февралиин Пленум дээрэ абтажа, съездын урда тээхи үгэ буляалдаанай үндэһэ һууринь болоһон КПСС-эй ЦК-гай Платформотой жэшэбэл, энэ документ хадаа тон ондоо шэнэ документ болоно.

Комиссиин гэшүүдэй анхаралда тус проектдэ альтернативна хэдэн вариантнууд, тэрэ тоодо демократическа платформын программна мэдүүлгын проект оруулагдаа гээд комиссиин түрүүлэгшэ мэдүүлбэ. Россин Компартиин эмхидхэн байгуулгын съезд дээрэ харахыень партиин Центральна Комитедэй дурадхаһан проектые үндэһэ һуури болгожо абаха гээд комисси тоолоһон байна. Тус проекттэй съездын делегадууд урид танилсаһан байгаа юм.

Комисси 400 гаран дурадхалнуудые, һанамжануудые, заһабаринуудые хаража үзөө. 157 заһабари хэгдээ. Эдэнь документын бүхы бүлэгүүдтэ оруулагдаа юм. Тусхайлбал, олон делегадуудай шүүмжэлхы удхатай һанамжануудые хараада абажа, энэрхы ёһото демократическа социализм тухай ойлгосо эли тодо болгогдоһон байна. Коммунис ерээдүй тухай асуудал тон шухала асуудал мүн. Тэрээн тухай КПСС-эй ЦК-гай платформын проект дотор хэлэгдээгүй байгаа юм, тиин энэ ушар ехээр шүүмжэлэлдэ оробо. Комиссиин хүдэлмэридэ хабаадаһан Демократическа платформын түлөөлэгшэ коммунизм тухай дурдахагүй гээшье һаань, программна мэдүүлгын проект дотор хараада абтаһан байна. Доройтоһон байдалһаа гараха талаар хойшолуулашагүй, тон яаралтай хэмжээнүүд тухай хэлэгдэһэн бүлэг ехээр хүбилэгдэбэ. Хойшолуулашагүй, тон яаралтай хэмжээнүүд тухай дурдахадаа, өөрын эрхэтэй гүрэнүүдэй хоорондохи нэгэдэл тухай шэнэ хэлсээ баталха гэһэн асуудалые нэгэдэхи һуурида комисси гаргаба.

Тус документын проектые үндэһэ һуури болгон абаха гэжэ съезд дээрэ шиидхэгдэбэ. «Энэрхы ёһото демократическа социализм тээшэ. КПСС-эй XXVIII съездын программна мэдүүлгэ» гээд тэрэ мүнөө нэрлэгдэнэ.

Һүүлдэнь хуудаһа хуудаһаар, бүлэг бүлэгөөр тус документые зүбшэн хэлсэлгэ эхилбэ. Комиссиин түрүүлэгшэ трибуна дээрэ үлэжэ, олон асуудалнуудта харюусаһан, һанамжануудые оруулагдахаар дурдагдаһан заабаринуудые шэнжэлһэн байха юм. Нэн түрүүн программна мэдүүлгэ яажа нэрлэгдэхэб гээд хэлсэгдэбэ. «Энэрхы ёһото, демократическа социализм» гэһэн ойлгосо тушаа үгэ буляалдаан боложо, эдэ үгэнүүдые хуушаарнь орхихо гэжэ шиидхэгдэбэ.

Документын проектын түрүүшын хуудаһые зүбшэжэ үзөөд, хэрбээ пункт пунктаар хараа һаа, проектын гол удхыень алдажа болохо байна гээд мэдэрэгдэбэ. Тиимэһээ программна мэдүүлгын проектые саашадаа яагаад хаража үзэхэ тушаа бодомжолхоор гэжэ хэлсэгдэбэ. Мүнөө дээрэ удаадахи асуудал харахаар дурадхагдаба.

КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариие һунгаха талаар тоололгын комиссиин түрүүлэгшэ И. Н. Тутеволкин мэдээсэлые съезд шагнаба. КПСС-эй Уставай ёһоор партиин хүтэлбэрилхы органуудые һунгалта нюусаар дуугаа үгэлгын оршондо үнгэргэгдэдэг гэжэ тэрэ мэдүүлбэ. Нюусаар дуугаа үгэлгын бюллетень тоололгын комисси батлаба.

КПСС-эй Уставай ёһоор Генеральна секретарь КПСС-эй ЦК-гай гэшүүнээр нэгэн доро һунгагдаха юм гээд тоололгын комиссиин түрүүлэгшэ һануулба. КПСС-эй Уставай ёһоор һунгалтада хабаадаһан съездын делегадуудай хахадһаа олонхиноймь дууе абагша Генеральна секретариин тушаалда һунгагдаһанда тоологдодог.

Һунгалтын дүнгүүдые согсолхо талаар комиссиин дурадхаһан гуримые съезд баталба.

Һунгалтын удаа суглархадаа, съездын программна мэдүүлгын проектые зүбшэхэ гээд делегадууд хэлсэбэ, тиихэдээ үгэ хэлэгшэ бүхэндэ гурбан минута үгтэхэ болобо. Хэрбээ һанамжа дурадхалнуудаа хэлэжэ үрдээгүй һаа, тэдэнээ саарһан дээрэ бэшээд, комиссида дамжуулха гэжэ дурадхагдаба. Энэ хадаа үгэ буляалдаанда урагшатай байха ха юм. Июлиин 12 болотор документ абтаха бээз гээд хүлеэгдэнэ.

Съездэ хабаадагшадай нэгэ бүлэгтэй уулзалга тухай худал хуурмаг мэдээсэлнүүдые хуулита бэшээр съезд дээрэ тараагдаһан ушарые хаража үзэхэ гэһэн А. Н. Яковлевай мэдүүлгээр бии болгогдоһон комиссиин бүридэлые делегадууд батална.

КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариие нюусаар һунгалтын дүнгүүдые съездын тоололгын комиссиин түрүүлэгшэ И. Н. Тутеволь соносхобо. Һунгалтада 4554 делегат хабаадаа. М. С. Горбачевой кандидатурын түлөө 3411 хүн дуугаа үгөө, 1116-нь буруушааба. Т. Г. Авалианиин түлөө 501 хүн дуугаа үгэбэ, 4026-нь буруушааһан байна.

Тиин КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретаряар Михаил Сергеевич Горбачев дахинаа һунгагдаба.

Һунгалтын дүнгүүдэй баталагдаһанай һүүлээр съездын делегадуудта хандахадаа, Генеральна секретарь иигэжэ хэлэбэ:

— Манай ороной ба партиин ажабайдалда тон харюусалгатай энэ үедэ КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретаряар намайе һунгажа, намда тон ехэ дэмжэлгэ, найдабари үзүүлһэнэйтнай түлөө таанадта баяр баясхалан хүргэхын тула би үгэ абабаб. Энээнэйтнай түлөө һайн даа.

Би эдэ уялгануудые тон харюусалгатайгаар дааажа абанаб. Эндэ хэлэгдэһэнһээ, үшөө хэлэгдэхэ байһанаа би, намтай сүг хүдэлһэн хүнүүд зүб бодолготой, холые хараалһан тобшололнуудые хэхэ байнабди гэжэ ойлгоноб.

Гэхэтэй хамта, танай урда миниин хэлэһэниие дэмжэгдэбэ гээд бэ һунгалтын дүнгүүд гэршэлнэ гээд хадуун абанаб.

Һамда үшөө арга боломжо олгогдохо бээз — съездын һүүлдэ нэгэ хэды үгэ хэлэхыемни зүбшөөхые би гуйнаб. Үшөө дахин һайнта даа.

Июлиин 11-дэ съезд хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлээ.

Парти, орон доторхи мүнөөнэй сандалһан шухала асуудалнуудаар, хүшэр хүндэ байдалһаа гараха арга замуудые бэдэрхэ талаар коммунистнуудай хараа шугам съездын документнүүд соо найруулагдана. Тиимэһээ Программна мэдүүлгэ, съездын резолюцинуудай гол бодол бүхэн тушаа шангаа арсалдаанууд болоно.

Июлиин 11-нэй үглөөгүүр документнүүдэй проектнүүдэй талаар үгэ буляалдаанай эхилхын урда тээ делегат Д. Н. Кугультинова үгэ үгтэһэн байгаа. Летчик Анатолии Грищенкын наһа бараһан шалтагаанаар коммунистнуудһаа бусад эрхэтэдһээ ороной бүхы заха булангуудһаа телеграммонууд съездэ ороно гэжэ тэрэ хэлэнэ. Хүл дээрээ бодожо, тэрэнэй дурасхаалые ёһолон хүндэлхые дурадхагдана.

Удаань делегадууд зүблэхэ зүйлэй асуудалнуудые зүбшэн хэлсэжэ үргэлжэлүүлбэ.

«КПСС-эй бюджет ба зөөри тухай» резолюциин проектээр съездын редакционно комиссиин түрүүлэгшэ В. А. Ивашко үгэ хэлэбэ. Тус резолюциин проектые делегадуудай үзэмжэдэ комисси табяа һэн гэжэ тэрэ һануулба. Тэрэ гэһэнһээ хойшо олон ажаглалтанууд болон дурадхалнууд ороһон байгаа. Энээнтэй дашарамдуулан, партиин хүдэлмэриин мүнөөнэй эрхэ байдалые хараада абан, партийна бюджедые бүридхэхэ ба бэелүүлхэ, мүн хиналта хэхэ, партийна түлбэринүүдые хубаарилха шэнэ арга оньһо зохёохыень ЦК-да ба Центральна шалгалтын комиссида дурадхаха гэжэ хараалагдана. Үлэмжэ эрхэнүүд тухай асуудалда хабаатай хэдэн дурадхалнууд ороо һэн. Хэрэг байдалые гурбан һарын болзорто шалгажа, ЦК-гай ба Центральна шалгалтын комиссиин хамтын заседани дээрэ тобшололнуудаа найруулха, мүнөө жэлэй дүүрэтэр энэ шиидхэбэриие хэблэлдэ толилуулха гэжэ Үлэмжэ эрхэнүүдэй талаар комиссида дурадхагдаһан байна.

Проект тушаа ажаглалтануудые зүбшэн хэлсэһэнэй һүүлдэ делегадууд «КПСС-эй бюджет ба зөөри тухай» КПСС-эй XXVIII съездын резолюциие заһабаринуудтайгаар баталан абаба.

Политическэ партинуудта, ниитын хүдэлөөнүүд ба эмхинүүдтэ КПСС-эй хандаһан тухай резолюци баталан абахые зарим делегадууд дурадхаһан гээшэ гэжэ В. А. Ивашко һануулба. Бусад партинууд ба эмхинүүдтэ КПСС-эй хандалгын асуудалнууд Программна мэдүүлгэ ба Устав соо яһала дүүрэнээр харуулагдаа гэһэн тобшолол редакционно комисси хэһэн байна. Энээниие, мүн тэрэшэлэн политическэ партинууд ба ниитын хүдэлөөнүүд тухай хуулиин үшөө баталан абтаагүй байһые хараада абан, тус асуудалаар резолюци зохёоһоной хэрэггүй гэжэ комисси тоолоо. Делегадууд энээниие зүбшөөбэ.

Экономическа реформын талаар КПСС-эй политика тухай асуудалаар резолюциин проект бэлдэхэ хүдэлмэриие делегадууд съездын эхилхэһээ урид захалаа һэн гэжэ тэрэниие бэлдэхэ комиссиин түрүүлэгшэ Н. И. Рыжков хэлэбэ. Бүхыдөө 70-аад шахуу ажаглалтанууд, дурадхалнууд, элдэб олон вариантнууд хараада абтаһан байгаа. Дэлгүүрэй харилсаануудта оронгүйгөөр, экономикые гуримшуулан һайжаруулха ондоо хараа бодомжо үгы гэһэн сэхэ тобшолол комисси хээ. Ажахын ажал ябуулгые һайжаруулха талаар бүхы тодорхой дурадхалнууд правительствын хүдэлмэридэ дүүрэнээр хараада абтаха зэргэтэй.

«Марксистска платформын» ба үүсхэл гаргалгын съездын үмэнэһөө хэгдэһэн резолюциин проектын гол бодолнуудтай А. А. Сергеев делегадуудые танилсуулба. Резолюциин проектые бэлдэхэ үедэ али нэгэнэйнь шэлэгдэхэ бүхы дурдхалнууд хаража үзэгдөө гээшэ гэжэ комиссиин түрүүлэгшэ үшөө дахин онсолон зааба.

В. Н. Лысенко үгэ абахадаа, зүбшэн хэлсэгдэжэ байгаа тэмэ тухай хэлээгүй. Мүнөөдэр, июлиин 11-дэ, правительствые тушаалһаань буулгаха эрилтэтэй бүгэдэниитын политическэ забастовко ороной шахтернууд үнгэргэжэ байна гэжэ тэрэ хэлэбэ. Съездын үмэнэһөө энэ эрилтые дэмжэхые гуйба. Тэсд правительствые тушаалһаань буулгаха асуудалай зүбшэн хэлсэлгэ Верховно Соведэй эрхэ мэдэлдэ ородог һэн тула энэ дурадхалынь дуугаа үгэлгэдэ табигдаагүй.

Энэ хэлээшэдэнь М. С. Горбачев харюусаба. Шахтерско областьнуудһаа үдэр бүри мэдээнүүд абтана гэжэ тэрэ мэдээсэбэ. Бүгэдэ ниитын забастовко үнгэргэгдэхэ гэжэ найдаһан, тэрээндэ тухирһан хүнүүдэй этигэл найдал буруу һүрөө. Бүгэдэ ниитын ямаршье забастовко болоногүй, гол түлэб митингнүүд үнгэргэгдэнэ. Олон шахтанууд хүдэлһэн зандаа. Шахтернууд тохёолдоһон ушар байдалые ойлгоно гэжэ бидэ мэдэрнэбди. Харин тиихэдэ нүхэр Лысенко байдалые улам һужэрөөхэеэ һанана гээшэ аабза. Эдэ үдэрнүүдтэ шахтернуудтай ходо хөөрэлдэжэ байгаабди. Тохёолдоһон байдалые хүшэр гэжэ нэрлэжэ болохошье паань, үгэеэ ойлголсонобди. Энэ хөөрэлдөөгөө саашадань үргэлжэлүүлхэбди.

Делегадууд резолюциие зүбшэн хэлсэжэ, дуугаа үгэлгөөр баталан абталан байгаа.

Урда тээнь делегадуудһаа ороһон ажаглалтанууд болон дурадхалнуудые комисси анхаралтайгаар хаража үзөөд, документ дээрэ хүдэлхэдөө ехэхэн хубииень хараада абаа һэн гэжэ КПСС-эй аграрна политикые бэелүүлхэ тухай съездын резолюциин проект зохёохо комиссиин хүтэлбэрилэгшэ Е. К. Лигачев мэдээсэбэ.

Резолюциин проект үндэһэ болгогдон баталан абтаа. Удаань делегадууд тэрэнэй пункт бүхэниие эдэбхитэйгээр зүбшэн хэлсэжэ эхилээ. Нэгэ зариманиинь тусгаар асуудалнуудта анхаралаа хандуулһан, нүгөөдүүлынь ондоо хандаса дурадхаһан байгаа: хүдөө нютагуудай социально-экономическа хүгжэлтын ехэ программа зохёохые КПСС-эй шэнээр һунгагдаһан Центральна Комитедтэ даалгаха, СССР-эй Верховно Соведтэ хаража үзэхэ үүсхэл гаргаха хэрэгтэй. Иимэ программа юундэ хэрэгтэйб гэбэл, хүдөө ажахыда анхарал һуладаа гэжэ делегадууд тоолоно. Мүнөөнэй шатада КПСС-эй аграрна политика хангалтагүйгөөр бэелүүлэгдэнэ гэжэ тэдэнэй нэгэниинь хэлээ.

Үгэ буляалдаанда Н. И. Рыжков хабаадаба. Хүдөө ажахыда зорюулагдадаг капитальна һомололгонуудые горитойгоор нэмээлгые съезд дэмжэхэ зэргэтэй гэһэн бодолые тэрэ зүбшөөбэ. Ерэхэ табан жэлдэ агропромышленна комплексын хүгжэлтые гол шухалада тоололгын тулада эдэ бүгэдэ хэрэгтэй. Харин мүнөөдэр капитальна һомололгонуудые хоёр дахин ехэ болгохо тухай дурадхал баталан абаха гээшэ бүтэшэгүй хэрэг гэжэ правительствын толгойлогшо онсолон зааба. Мүнгэн зөөри дуталдана ха юм.

Заһабаринууд болон дурадхалнуудые хараада абан, съезд тус резолюциие баталан абаба.

Президиумдэ ороһон бэшэгүүд забһарлалгын урда заншалта ёһоороо уншагдаба. Иимэ удхатай нэгэ бэшэг ороһон байба: Эрхүүгэй областиин шахтернууд ба горнягууд шахтернуудай забастовкые дэмжэхэһээ байха, ороной экономическа байдалые муудуулха ябадал гэжэ митингнүүд дээрэ тэрэниие буруушааба. В. С. Панченко (Черемховой нүүрһэнэй уурхай) гэжэ тэндэ бэшээтэй.

«Демократическа бүхы платформын» ба тэрэниие баримталагшадай үмэнэһөө үгэ хэлэхэ этигэмжэ түлөөлэгэ нүхэр Лысенкэдэ олгогдоогүй гэһэн богони мэдүүлгэ хэхые гуйнаб. Г. Г. Гусев» гэһэн бэшэгые залда һуугшад альга ташалгаар угтаба.

Забһарлалгын үедэ делегацинуудай түлөөлэгшэдэй суглаан КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин орлогшын тушаалда кандидатурые зүбшэн хэлсэһэн байгаа. Зүбшэн хэлсэлгын дүнгүүд тухай делегадуудта мэдээсэхэ зуураа, өөрынгөө орлогшын тушаалда кандидатура дэбжүүлхэ талаар Генеральна секретарь үлэмжэ эрхэтэй байха ёһотой гэжэ делегацинуудай түлөөлэгшэдэй совет зүбшэбэ гээд түрүүлэгшээр һуугша М. С. Горбачев мэдээсэбэ. Тэрэнэй ба орлогшынь хоорондо үгэеэ ойлголсохо байха ёһотой гэһэн баримтые хараада абахые түлөөлэгшэдэй совет Генеральна секретарь гүйһэн байгаа ха. Украинын Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь байһан, мүнөө Украинын ССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ Г. А. Ивашкые КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин орлогшын тушаалда һунгахые тэрэ съездэ дурадхаа. Хүнүүдые нэгэдүүлжэ, хүнүүдтэй хөөрэлдэжэ, харилсаа холбоо тоггоожо

[С]ОЮЗАЙ [Х]АБАЙДАЛ

[Х]ОЙТО ЗҮГЭЙ [А]РАДУУДТА — [А]НХАРАЛ

[illegible]

...жэ эндэ суглараашад тэмдэглэнэн байна.

Районно нэмэлтэнүүд буруу хэрэглэгдэнэ. Нэгэ район дотор ондо ондоо коэффициент хэрэглэгдэнэ бшуу. Энэнь тон буруу.

Мүнөө манай правительство гуримшуулагдадаг дэлгүүрэй экономикодо орохоёо бэлэдхэн хэжэ байна гэшэ. Теэд олонхи дурадхалнууд Хойто зүгтэ ажамидардаг хүн зоной эрхэ байдалда яашье таарахагүй байдална. Мүн налог тухай шэнэ системын олонхи шэглэлнүүдые дахинаа хаража үзэхэер гэжэ конференци тэмдэглээ.

Д. Ю. Цыбикжапов:

— Мүнөө ажахын тоосооной гурим нэбтэрүүлэгдээр болоо. Тиихэдэнь зарим предприятинууд хаагдана. Мүн оршон тойронхи байгаали ехээр бузарладаг үйлэдбэринүүдтэй предприятинуудай хаагдахадань, олон хүн ажалгүй үлэшэнэ. Ушар тиимэһээ Хойто зүгэй хүн зониие ажалаар хангадаг гүрэнэй албаниие байгуулха тухай хөөрэлдөөн гараа. Энэ албан тухай хуули баталагдаха. Мүнөө үедэ тэрэнэй проект зүбшэн хэлсэгдэжэ байхэб.

Ямар нэгэн шалтагаанаар предприятинуудай үгы хэгдэхэһээ урид, тус албан хүн зондо ажал олохо үгэхэ ёhотой. Хэрбээ худэлмэри олдоогүй hаа, тэдэнэрээ гүрэнэй тэдхэмжэ үгтэхэ болоно. Гадна энэ албан кадрнуудые богони сар соо hурган бэлдэлгэдэ ехэ нүлөө үзүүлхэ байха юм.

Профсоюз энэниие өөрынгөө хиналта доро абажа байна.

Гадна эндэхи предприятинууд дээрэ гэнэ усал тохёолдохо ушар олоор үзэгдэнэ. Профсоюзэ энэниие харалдаа абажа, хүн зониие, худэлмэришэдые хамгаалха талаар хиналтаа тухай шангадхаха ёhотой.

Мүнөө үедэ Хойто зүгтэ ажаhуудаг хүн зоной тусхай продуктнууд, хубсаhа хунар, үргэн хэрэглэлэй бараан эхэтэ дуталдана.

Хойто зүгтэ оро үсхэбэрилгые, арадуудай заншалта агнууриие hэргээхэ тухай асуудал зүбшэн хэлсэгдээ. Оро үсхэбэрилгэ хадаа гансал ёhо заншал бэшэ, мүн эндэхи хүн зоной ажамидаралайнь түшэг тулгуури болоно гээшэ.

— Холын хараа бодолгүйгөөр Хойто зүгэй баялигуудые ашаглажа эхилhэн ушарай хойшолонгууд мүнөө элихэнээр харагдажа байна. Эндэхи хүн зоной социально-экономическа ажабайдалые ороной нүгөө регионуудтай сасуулхада, бүхы талаараа hүүлшын hууринуудые эзэлнэ. Конференци дээрэ бидэнэр республикынгаа шэрүүн уларилтай 4 районииие, нэрлэбэл, Баргажанай, Хурамхаанай, Ахын, Яруунын районуудые Хойто зүгэй районуудаар адлидхажа, коэффициентнүүдынь нэмэхэ тухай асуудал дахинаа табяабди. Энэ асуудал урдань дурдагдаhан, хэлэгдэhэн байха. Дээрэ нэрлэгдэhэн районуудай уларил шэрүүн хүйтэн, зундаашье газарынь hайса гэдэнэгүй, таряа талханшье биража урганагүй ха юм. Олзын хэмжээнhээ абтадаг татабари тухай хуулиин зарим статьянууд бидэнэй hанаанда огтолон тааранагүй. Тиихэдэ коэффициент болон ажалай стажай түлөө түлэгдэдэг мүнгэнhөө татабари абтаха ёhогүй байна. Энээниие тусхай комисси хаража үзөөд, правительствада дурадхал оруулха юм,— гэжэ нүхэр Разницын элидхэбэ.

Г. Г. Ким:

—Конференциин хүдэлмэри юундэ намда hайшаагдаагүйб гэхэдэ, тэндэ үгэ хэлэгшэ бүхэн заал hаа, юумэ эрихын hэдэлгэ гаргаhан байха юм. Ороноймнай экономико бүхыдөө шахуу хүшэр байдалда ороод байна гэжэ бидэ ойлгохо ёhотойбди. Байра дээрээ шиидхэгдэхээр асуудалнууд олон, теэд тэдэ анхарагданагүй. Абаhан тогтоолнууд, даабаринууд бэелүүлэгдэнэгүй. Манай республика дотор Хойто зүгэй үсөөн тоото арадуудай 2 мянган түлөөлэгшэд ажаhуудаг гээшэ. Республикын правительство дээрэhээ зүбшөөл заабари хүлеэнгүйгөөр, өөhэдөө шиидхэбэри абажа, эдэ зоной социально-экономическа ажабайдалые hайжаруулха талаар хэмжээнүүдые хараалха, бодото дээрэнь бэелүүлхээр ха юм. Зүгөөр абтаhан хэмжээнүүднай үшөөл эршэ хүсэндөө ороодүй байhаар,

— Хойто зүгэй арадуудай социально-экономическа асуудалаар Мурманскда болоhон конференци ехэ юумэ шиидхэхэ гэжэ этигэл найдабаритай ерээ hэм. Зүгөөр түрүүшын үдэрhөө эхилээд, маргахаар лэ байгаа,— гэжэ П. С. Степанов хөөрэнэ.

Үгэ хэлэгшэд хойто зүгэй арадуудай социально-экономическа асуудалнууд дээрэ тогтоходоо, тэндэхи үндэhэ яhатан тухай нэгэшье үгэ хэлээгүй. Минии hанахада, Хойто зүгтэ, нэгэдэхеэр, үндэhэ яhатан — үсөөн тоото арадууд, хоёрдохёор, ерэhэн, теэд тэндэ нютагжаhан, гурбадахяар, саг зууряар мүнгэ зөөри олохоёо ерэhэн зон. Мүнөө эдэниие бултыень Хойто зүгэй арадууд гэжэ нэрлэнэ ха юм. Эндэхи бодото үндэhэ яhатан үсөөн тоото арадууд, мүнөө айхабтар хүшэр эрхэ байдалда байна. Совет засагай тогтоhоор 72 жэл соо эдэнэр өөдэлөөгүй. Конференци дээрэ хойто зүгэй үсөөн тоото үндэhэ яhанай түлөөлэгшэд тэндэ тон үсөөн байгаа. Би энээн тушаа шүүмжэлхы удхатайгаар хэлээ hэмби. Удаань «Советская Россия», «Труд» газетэнүүдэй корреспондентнүүдтэ интервью үгэhэн байнаб. Мүнөө эндэ журналистнуудай байхада, иигэжэ хэлэхэм. Манай республика дотор ажаhуудаг үсөөн тоото арадуудай байра байдалынь тон муу байна. Жэшээнь, Хойто-Байгалай районда эвенкнүүд газаашалагдана. Энэ үгэ хэлэхэhээ айнагүйб. Олонхи эвенкнүүд ажалгүй. Тэдэнэй гэртэ ороо hаа, юу эдижэ, юун дээрэ унтадагынь хараа hаа гайхахат.

Хэр угhаа хойшо эвенкнүүд агнууряар, оро үсхэбэрилгөөр хоолойгоо тэжээдэг байгаа. Мүнөө эндэхи районой гушаад штатна ангуушадhаа, оройдоол хоёрынь эвенк яhанай хүнүүд болоно. Район дотор 6 хүн оро үсхэбэрилнэ, тэдээн соohoo хоёрынь эвенкнүүд юм.

Өөрынгөө газарта эзэн бэшэ болоходоо, үни заяанhаа эрхилдэг агнуурияа, оро үсхэбэрилгэеэ болиходоо, хэхэ ажалгүй болоходоо, олонхинь архида ороно, үбшэн тахалда нэрбүүлнэ. Үндэр наhатай эвенкнүүдые тон үсөөн ушарта харахат.

70 гаран жэлдэ эвенкнүүдые байгаалиhаа холодуулха hэдэлгэ гаргагдаа. Теэд эвенкнүүд— байгаалиин үхибүүд, эхэ-тайгагүй байжа шадахагүй байгаа бшуу. Байгаалиин жаяг заршамай алдуурхада, эвенкнүүд хосоржо эхилээ. Эвенкнүүдэй олоор ажаhуудаг газарта хүдөөгэй национальна Соведүүд байгуулагдаха ёhотой. Гадна тэдэндэ тусхай газар үгтэхэ зэргэтэй. Тэдэнэр тэндээ дуратай ажахыгаа эрхилхэ, агнууряашье хэхэ эрхэтэй байха ёhотой. Минии hанахада, иимэрхүү хэмжээнүүдые абаагүй hаа, бүтэхэгүй,— гэжэ П. С. Степанов онсолбо.

Б. БОДИЕВ,
манай корр.

Монголой арадай хубисхалай 69 жэлэй ойдо

НАНГИН ХЭРЭГЭЙ ТҮЛӨӨ

Мүнөө болотор энэ темые тайлбарилан найруулжа харуулнагүйбди. Заримдаа халта дайраад гаранабди, сэхэ руунь хэлэхэ байhан аад, хэлэнэгүйбди. Сэхэ хэлэхэеэ айдаг, түбэгшөөдэг байhан сагhаа холодожо ядажа байна хабди. Мүнөө саг хубилаа. Нюуса дарагдаhан юумэнүүд байха ёhогүй. Үнэн сэхыень хэлэхэ саг тулажа ерээ ха юм.

Монголдо арадай хубисхалые бэлдэлгэдэ, хубисхалда манай буряад арадай эдэбхитэй, эрдэмтэй хүбүүд нилээд олоороо хабаадаhан байдаг. Хайшан гэжэ тэдэнэр тиишэ ошоо юм гэhэн асуудал гаража болохо. Хэнэйшье мэдэhээр, бидэ, монгол, буряадууд нэгэ угсаатан гээшэбди, холо саанаhаа нэгэ түүхэтэй урган, үрэжэн, хүгжэн ерэhэн арад зон гээшэбди. Тиимэhээ тэдэнэй ямаршье үеын түүхын хуудаhануудые иржэ хараабал, бидэнэр ходо хамта ябаhан, бэе бэеэ дэмжэн ябаhан бэйнабди. Чингисэй, чингисидүүдэй үеые абаадшье үзыт (арбан гурбадахи-арбан дүрбэдэхи зуун жэлнүүд). Галдан-Бошогтын (Амарсанаагай үеыншье (арбан долоо-арбан наймадахи зуунууд). Буддын (ламын) шажанай дэлгэрхэ үеыншье (арбан наймадахи-хоридохи зуунууд). Хаяа хадхажа hуухан зон гээшэбди. Тэрэ урдахи хореод онуудта Монголой газар дээрэ хэдэн арбаад мянган буряадууд hуужа байhан юм. Гэдэнэр хубисхалда оролсон, монгол революционернүүдтэй хамта ябалсадаг байhаниинь дэмжэггүй. Энэ үгүүлэл соогоо Буряад-Монголhоо Монгол орондо ошожо, хубисхалай тэмсэлдэ оролсоhон буряад эдэбхитэд тухай бэшэбэбди. Тэдэнэй нэгэ зариманиинь Коминтернын ба Россин Коммунис партиин даабаряар, нүгөө зариманиинь монгол революционернүүдэй уряалаар тиишэ ошоhон байдаг. Энэ талаар түрүү хүнүүд тухай арад зомнай мүртэй юумэ мэдэхэгүй байhаар.

hүүлэй хэдэн арбаад жэлнүүдтэ эдээн тухай огто хэлэгдэдэггүй байhан гээшэ. Буряад арадай түрүү хүбүүд, басагадай олохон түлөөлэгшэд, тэрэ тоодо Монгол орондо туhаламжа үзүүлhэн буряадуудай ехэнхинь гушаад онуудай hүүл багаар эрхэеэ хаhагдаhан, түрмэ, сүлэлгэдэ ябуулагдаhан байгаа. Ямаршье гэмгүй аад лэ, хэhээлтэ, баалалтада ороhон зон олон hэн. Тэдэнэй габьяа, аша үрэтэ ажал ябуулга тухай эли тодоор, тобойсо хэлэхэ саг ерээ гээшэ.

Хэдэн жэлэй саана Улаан-Баатар хотодо «Монгол түмний түлөө зүтгэсэн анд нүхэд» гэжэ ном хэблэгдэн гараа бэлэй. Тус номые МНР-эй томо эрдэмтэ Д. Даша бэшээ. Энэ хүн мүнөө үедэ МНРП-гэй ЦК-гай дэргэдэхи Никтын эрдэмэй институтда ажаллана.

Д. Дашын бэшэhэн дээрэ нэрлэгдэhэн номой удхань hонирхолтой. Тэрэ хадаа 1921 ондо болоhон арадай хубисхал тухай, хубисхалай үмэнэ ба тэрэнэй үедэ монголшуудай ябуулhан революционно ажал, үйлэ хэрэгүүд тухай хөөрэнэ. Сүхэ-Баатарта, монгол революционернүүдтэ Совет Россин түрүү хүнүүдэй, нэн түрүүн большевик партиин түлөөлэгшэдэй, Зүүн зүгэй арадуудай национально-сүлөөрэлгын тэмсэлые дэмжэдэг эдэбхитэнэй, Коминтернын түлөөлэгшэдэй үзүүлhэн туhаламжа тухай хэлэгдэнэ. Совет-монгол революционно харилсаан тухай хөөрэнэ.

Д. Дашын бэшэhэн номой нэгэ бүлэг дотор Монголой арадай хубисхалые бэлдэлсэhэн, хубисхалда хабаадалсаhан буряад нүхэд тухай бэшэгдэнхэй.

Хэнэйшье мэдэhээр, бидэ, буряад ба монгол арадууд, түрэл угсаатан, хэлэ бэшэгээр, уг гарбалаараа нэгэ арадууд гээшэбди. Түүхыншье талаар, ёhо заншалнуудайшье, ёhо гуримайшье талаар, бурхан мүргэлэйшье, соёлойшье талаар бидэнэр дүтэбди. Үни холоhоо бидэнэр айл аймаг болоно, ахада нүхэд болоно ябаhан арадууд гээшэбди. Тиимэ болохолоороо, буряад ба монгол арадууд ямаршье үе сагта бэе бэеэрээ hонирхожо, харилсажа, бэе бэедээ болохо аргаараа туhаламжа, дэмжэлгэ үзүүлжэ байдаг заншалтай юм. Тиимэлээ буряад арад зон хүршэ ахэ дүүгэй орондо хубисхалта тэмсэлэй гал дүлэнэй сасаржа, таража байхада, миин hуужа байха аргагүй байгаа, миин байха ёhошьегүй байгаа. Манай Буряад ороной эрмэлзэл, эдэбхи ехэтэй хүбүүд Монголой шударгы революционернүүдтэ туhаламжа үзүүлhэниинь тон зүб байгаа бшуу.

«Россида илаhан Октябриин хубисхалай удха шанарые, гол зорилгонуудые дэлгэрүүлhэн, тараапан хүнүүдэй түрүү зэргэдэ буряадууд байгаа юм».— гэжэ Д. Даш бэшэнэ.

Монгол нүхэдтөө туhалhан, Монголдо ажаллаhан буряадууд тухай МНР-тэ хэблэгдэжэ гараhан үшөө элдэб номууд дотор хэлэгдэнэ, нэн түрүүн арадай хубисхалай түүхэдэ хабаатай баримтанууд, документнүүдэй согсолборинууд дотор, ехэ жанжин Дамдинай Сүхэ-Баатар тухай документнүүд дотор, тэрэнэй намтар соо эдэнэр тушаа баhал хэлэгдэнэ.

Монгол революционернүүдтэ буряад эдэбхитэдэй үзүүлжэ байhан туhаламжа, дэмжэлгэ тухай, Монголдо болоhон арадай хубисхалда буряадуудай хабаадажа байhан тухай Москвада гараhан зарим номууд соо баhал баримтанууд бии. «Совет-монгол харилсаан» гэhэн документнүүдэй согсолбори (хоёр ном) соо, КПСС-эй ЦК-гай дэргэдэхи Марксизм-ленинизмын институдай эрдэмтэдэй бэлдэhэн хэдэн номууд соо буряад нүхэдэй хубисхалта, интернациональна ажал ябуулганууд тухай hонирхолтойгоор хөөрэгдэнэ.

Үшөө хоридохи зуунай эрбаад онуудаар Монгол орондо олон эрдэмтэй буряадууд ажаллажа байhан юм. Энэ үедэ монголшууд манжын дарлалтые үгы хэад, бэеэ даанхай, эрхэ сүлөөтэ гүрэн түрөө hэргээгээд байгаа. Тэрэ үеын Монгол гүрэниие Автономито Монгол Улас гэжэ нэрлэдэг hэн. Монгол гүрэндэ hургуулитай, эрдэмтэй хүнүүд хомор бэлэй. Тиимэhээ хойто зүгэй томо хүршэ Россин гүрэнhөө мэргэжэлтэд, hургуулитай зонууд ерэжэ, монголшуудта туhа хүргэжэ байгаа. Эдэ мэргэжэлтэдэй дунда буряадууд бии hэн. Гол түлэб тэдэнэр шэнээр hоя нээгдэhэн hургуулинуудта багшалдаг, ном заадаг байhан юм. Эдэ хэд бэ гэбэл, Петербургын университет дүүргэhэн, тиигээд тэрэ университедтэ монгол хэлэ бэшэг заажа байhан Цэвээн Жамцарано, РСДРП-гэй гэшүүн, Россида 1905—1907 онуудта болоhон түрүүшын хубисхалда хабаадаhан Николай Тарасович Данчинов, Эрхүүгэй багшанарай семинари дүүргэhэн Никита Фёдорович Бутуханов (Эрдэни Батухан), Догойн эхин шатын училищиин багша байhан Даниил Алтаевич Абашеев, Монголой Гадаадын министерствэдэ советнигээр хүдэлдэг Даша Цыренов, Монголдо эмнэлгын газарта врачнууд С. Цыбыктаров, С. Жабон ажалладаг бэлэй. Тэрэ үедэ Монгол руу Россиhаа элдэб түхэлэй олон экспедицинүүд ерэдэг байгаа. Тэдэнэй бүридэлдэ шэнжэлэгшын, оршуулагшын үүргэнүүдые нилээд олон буряадууд дүүргэжэ ябадаг, тэдэнэй ехэнхинь монголшуудта мэдээжэ болоhон юм.

Ород гүрэндэ 1905—1907 онуудта болоhон революцида хабаадагшад, хаанта засагай харгис хуулиhаа, хардалга мүрдэлгэhөө зугадан, хүршэ орондо нюусаар ерэhэн хубисхалшад, тэрэ тоодо буряад Цыремпил Ранжуров, Монголдо революционно үзэл суртальые тараажа, нэбтэрүүлхэ хэрэгтэ хубитаяа оруулhан байна.

Тиимэ болохолоороо, буряадууд үшөө арадай хубисхалаи болохоhоо бүри урид монгол нүхэдтөө туhалжа, тэдээнтэй хамта ажаллажа эхилhэн байдаг.

Энэ статья соогоо Монголдо 1921 ондо илаhан арадай хубисхалда бэлдэхэ үедэ, хубисхалай түлэг дунда монгол революционернүүдтэй хамта хүдэлhэн, туhаламжа үзүүлhэн зарим буряад нүхэд тухай хөөрэхэ паналтайб.

Санжамитэб Будажапович Цыбыктаров 1877 ондо Хяагта шадархи Ехэ-Нуга тосхондо олон үхибүүтэй хасаг буряадай бүлэдэ түрэhэн юм. hүбэлгэн бэрхэ хүбүүн Сэлэнгын сэрэгэй ород-монгол hургуулида, Алексеевскэ реальна училищида, Шэтын гимназида hураа. 1903 ондо Петербургын сэрэгэй - медицинскэ академи дүүргээ. Ород-япон дайнай үедэ, түрүүшын ород революциин үедэ Нерчинскэ уездын Акша хотодо эмшэнээр ажаллаа. 1909 онhоо Монгол орондо ажаллажа эхилээ. Үргөө (мүнөөнэй Улаан-Баатар) хотодохи Россин консульствын эмнэлгын газарта хүдэлжэ эхилээ. Эндэ гансал Ород гүрэнэй эрхэтэниие аргалдаг бэшэ, харин монголшуудые, хитадуудые эмшэлдэг hэн. Монгол хэлэ hайнаар мэдэдэг, хүн зондо анхаралтайгаар хандадаг эмшэ Цыбыктаров нютагай зондо хүндэтэй болоо бэлэй. Монголдо 12 жэл соо эмшэнээр ажаллаа.

Санжамитэб Цыбыктаров имагтал врач-эмшэ байгаагүй, тэрэ эдэбхитэй ниитын ажал ябуулагша hэн. Монгол арад зонтой, монгол интеллигенцитэй нягта холбоо барисаатай байгаа. Тэдэнтэй уулзахадаа, түрүү hанал бодолнуудые хэлэжэ, хэлсэжэ, юрын зоной талые, эдэнэй эрхэ, аша туhые хамгаалдаг hэн. Монголдо Ород гүрэнэй эрхэтэд нилээд бии байгаа. 1917 ондо болоhон Февральска революциин удаа эдэ эрхэтэдэй дунда политическэ удхатай тэмсэл шангадаба. Зүүн, баруун таланууд, зүүн, баруун талануудайхид бии болобо. Түрүү хүнүүд, хубисхалша шугам баригшад гүйсэдхэхэ комитет байгуулаад, тэрэнэй түрүүлэгшээр Цыбыктаровые hунгаhан байгаа. Тус комитет хаанта засагые үмөөрэгшэдтэй, тэрэниие hэргээхэ hэдэлгэ гаргагшадтай тэмсэжэ оробо.

Октябриин революциин мэдээ манай орондо илахада, Санжимитэб Цыбыктаров тэрэниие халуунаар угтаhан юм. 1917 оной зун нютагаа—Хяагта ерээд, ноябрь болотор байhан юм. Энэ үедэ Хяагта, Сэлэнгын ажалшад аймагай революционно гүйсэдхэхэ комитет байгуулаад, нүхэр Цыбыктаровые комитедэй түрүүлэгшээр hунгаhан юм. 1917 оной намар, 1918 оной түрүүшын хахадта Цыбыктаров хадаа Соведүүдэй засаг түрэ Сэлэнгын округто байгуулха талаар ехэхэн ажал ябуулhан байна. Харин 1918 оной июнь hарада Сибирьтэ сагаантан революционно комитедүүдые, түрүүшын Соведүүдые усадхаад, өөрынгөө засаг тогтообо, хубисхалша зониие үлдэжэ, намнажа захалба. Энэ үеэр Санжамитэб Цыбыктаров Монгол руу ороод, Үргөө хотодо хүрэжэ ерэбэ. Сагаантанай намналганаа, хардалга хюдалганаа тэрьелжэ, хүршэ ороной тала нютаг руу ороhон хубисхалшад нилээд бии бэлэй. Тэрэ тоодо юрист В. Н. Чайванов, А. М. Буйко, Ц. Ц. Ранжуров гэгшэдые нэрлэмээр.

Октябриин хубисхалай илаhанай удаа Монголдо ажаллажа байhан Россин эрхэтэдэй дунда тэмсэл бүри үргэдөө. Энэ тэмсэлдэ Цыбыктаров эдэбхитэйгээр хабаадаа. Совет засагые дэмжэгшэд нюуса революционно комитедүүдые (бүлэгүүдые) байгуулаад, улаан партизануудые буу зэбсэгээр, хүн зоноор хангажа байба. Нэгэ тиимэ бүлэгые Цыбыктаров толгойлжо байhан юм. Сибирьтэ сагаантанай сэрэгые бута сохин Улаан Арми амжалта асарба. Хаа хаанагүй, тэрэ тоодо Үргөө хотодо Совет засагые дэмжэгшэд тэмсэлээ эдэбхитэй болгобо. Улаан Армиин илалта тэдэнэй ажал ябуулгада ехэ нүлөө үзүүлhэн юм. Цыбыктаров ба тэрэнэй нүхэд хүсэ шадалаа зангидан тэмсэлээ үргэдхэжэ, анхан консул байhан Орловые, тэрэниие дэмжэгшэдые Үргөө хотоhоо үлдэн намнаба. Харин Улаан Армиин сохилтоhоо тэрьедэжэ ябаhан барон Унгерней сагаан сэрэгүүд Монгол руу шударан, шурган оробо. Хооhон, хуурмаг ябадал, элдэб зэрлиг аашa гарган, энэ ороной тала дайдые, тэрэ тоодо Үргөө хотые сагаантан эзэлбэ. Тэндэхи зарим феодалнуудай, томо ламанарай талаhаа Унгерн дэмжэлгэ абаба. Үргөө хотодо ороод байхадаа, сагаантан түрүү, революционно үзэл бодолтой хүнүүдые намнажа, хюдажа эхилээ. Олон хүнүүдые түрмэдэ хааhан, алаhан байна. Цыбыктаров 1921 оной февраль hарада сагаантанай hабарта ороод алуулhан юм. Тиигэжэ буряад интеллигенциин түрүүшүүлэй нэгэн Санжамитэб Цыбыктаров ами наhаяа алдаhан гээшэ.

Ш. ЧИМИТДОРЖИЕВ.

(Түгэсхэлынь хожом гараха).

Ажалшадай бэшэгүүдhээ

ҮЕТЭМНИ

1970 ондо Жэмhэгэй дунда hургуулиин 10-дахи «Б» класс 28 хүн дүүргээ hэмди.

Арбан жэлэй туршада нэгэ класста hураhан нүхэдөөрөө hургуули дүүргэгшэдтэ зорюулагдаhан hүүлшын хонхын жэнгирhэн үдэр түрэл hургуулидаа сугларжа, уулзалга үнгэргэбэбди.

hургуули дүүргэхэдээ, манай классай Намсарай Машкинов, Валерий Шараев, Октябрина Аюшеева гэгшэд эрхим hуралсалайнгаа, эдэбхитэй ниитын хүдэлмэри ябуулhанайнгаа түлөө Хүндэлэлэй грамотануудаар шагнагдаа бэлэй.

Олонхи нүхэднай дээдэ эрдэмтэй болонхой, үргэн Буряадайнгаа алишье зүгтэ амжалтатай хүдэлнэ. Октябрина Аюшеева Улаан-Үдын ВСТИ-дэ багшална, техническэ эрдэмэй кандидадай нэрэ зэргэтэй болонхой. Дамба Тыкшеев республикын габьяата зоотехник, Саян Жамьянов габьяата механизатор болонхой. Бадарма Бунаев Лопсон-Нима Жигжитов хоёр түрэл нютагтаа барилгашадаар хүдэлнэ. Дарима Сыренова Намсарай Машкинов хоёр Саяанай совхоздо хүтэлбэрилхы тушаал даадаг.

Дугаржаб Ардаев Александр Шубин хоёр Жэмhэгэйнгээ hургуулида багшална. Валерий Таханов Баунтын районда райгүйсэдкомой дотоодын хэрэгүүдэй таhагай начальник, милициин майор юм. Валерий Маланов — милициин капитан, Селенгинск hууринда түймэр сарагшаар хүдэлнэ. Владимир Ошоров лётчик болонхой.

Нүхэдни бултадаа олон үхибүүтэй гэр бүлэ болоожо түбхинэнхэй, жаргалтайнууд хорин жэлээ угтаба.

Яаха аргагүй зүрхэндэмнай дүтөөр түрүүшымнай багшанар аха дүү Иван Дугарович, Сосор Дугаровна Бартаевууд hанагдана. Мганадтаяа сугтаа наадажа, элдэб hонин хэмжээ үнгэргэгшэ Николай Лопсонович, Елизавета Гомбоевна Якшеевтэн, Ольга Аюровна Галтаева мүнөөшье багшынгаа ажалда хүдэлнэ.

С. ТЫКШЕЕВ.

Хуушан хэлэ бэшэгэй хэшээлнүүд

XXVIII.

[illegible]

Дурасхаалай дэбтэр

ХЭНИИШЬЕ БҮ МАРТАЯЛ

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда фашис Германиие совет арадай илаhаар 45 жэлэй ойдо ехэ бэлэдхэл хэгдэhэн байна. Энэ талаар бэелүүлэгдэhэн хүдэлмэринүүдэй дундаhаа Дурасхаалай дэбтэрнүүдые бэлдэхэ тухай дурадхалнууд ехэтэ hайшаагдаа. «Дурасхаалай бүхэсоюзна дэбтэр тухай» КПСС-эй ЦК-гай тогтоол гараhан байгаа.

Ямаршье үргэн ехэ далай хадаа багахан гол горхонуудhаа hабаглалан эхиеэ абадагынь мэдээжэ. Тэрээндэл адляар, энэ хүдэлмэри багахан тосхон hууринуудhаа эхиеэ абаhаниинь мэдээжэ.

Манай Далахай нютаг Захааминайнгаа район соо багахан нютагуудай тоодо оролсоно. Гэбэшье жэл ерэхэ бүри түрэл нютагнай хүгжэн hалбаржа, бүри hайхан, үргэн томо болоно. Үнгэрhэн жэлдэ нютагтамнай юhэн жэлэй hургуули нээгдээ гээшэ. Тиигэжэ бидэнэр hургуулидаа «Дурасхаалай дэбтэр» эхилээбди. Гэбэшье манай хүдэлмэри үшөөл ехэ. Дайнда унаhан сэрэгшэдэй намтар, тэдэнэй хаана хүдөөлүүлэгдэhэн тухай бидэ hайнаар үшөөл мэдэнэгүйбди. Манай зорилго хадаа энэ хүдэлмэри эхилжэ, хэнэй ямар газарнуудаар дайлалдаhан тухай мэдээсэлнүүдые суглуулга болоно. Ушар тиимэhээ, бидэнэр республикынгаа үргэн уншагшадта хандан, хэн нэгэн эдэ доро дурсагдаhан хүнүүд тухай мэдэхэ, хамта дайлалдаhан байгаа hаа, маанадта дуулгыт гэжэ гуйнабди.

1942—1942 онуудта манай нютагhаа дүн хамта 87 хүн дайнда мордоhон байна. Тэдэнэр бултадаа дайсантай тулалдаагүй. Бэеынгээ муудаhанhаа боложо, олон хүн ара талада байгаа. Тэдэнэй дунда Агада, Монголдо, Кабанскдашье, Донбассай шахтадашье дайнай үедэ ажаллаhан хүнүүд бии. Эдэ 87 хүнhөө 41-ниинь амиды мэндэ гэртээ бусаа, харин 46-ниинь наhа бараhан, баатарай үхэлөөр унаhан гү, али hураггүйгөөр үгы болоhон байна.

Нютагаа бусаhан 41 хүнэй оройдоо арбан долоониинь мүнөө амиды мэндэ ябана. Тэдэнэй тоодо нютагтаа ажаhуугшад гэхэдэ, Буда Шагдурович Гармаев, Дамба Лубсанович Цыренов, Ринчин Гомбоевич Дашапилов, Бата Шагдуров, аха дүү Доржо, Цэдэн Базаровууд, Гарма Сосорович Пренглаев, Гомбо Дамбиевич Шагдуров, Гарма Сосорович Доржиев, Илья Шагдурович Сиренов, Ламажаб Мижитдоржиев, Будажап Шаракшанович Гомжапов, Ринчин Халзанович Рампилов, Хандажап Банзаракцаевич Будаев, Бадма Шойдокович Шойдоков гэгшэд болоно. Б. Ш. Шойдоков Г. С. Пренглаев хоёр мүнөө Санага нютагта ажаhууна. Тиихэдэ Шагдаржаб Гонгоров Закаменскда ажаhууна. Харин Доржо Муханаев Улаан-Үдэдэ юм.

Эдэ нүхэдэй найманиинь дайнай гал дүлэн соогуур ябалсажа, дайсадые даралсаhан хүнүүд. Эдэнэй дунда 2—3 дайндашье хабаадагшад бии. Жэшээнь, Цэдэн Базаров, Ринчин Рампилов гэгшэд Финскэ дайнда, Халхын голой байлдаанда, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадаhан байна.

Доро дурсагдаhан 46 хүн фронтhоо бусаагүй байна. Эдэнэй олонхидойнь хаана, хайшан гэжэ дайлалдаhан, наhа бараhан тухай hайнаар мэдэхэ хүн манай нютагта үгы. Республикымнай олон район, нютагуудта эдэ хүнүүдтэй хамта дайлалдаhан, тэдэниие мэдэхэ хүн байгаа hаа, маанадта дуулгаха бэээ гэhэн найдалтайгаар энэ список дурадхабабди:

1. Цыренов Очир
2. Лубсанов Дамба
3. Лудупов Даба
4. Гомбоев Ринчин
5. Тарбаев Ринчин
6. Тарбаев Дамба
7. Тарбаев Лайдаб
8. Цыбжитов Шара-Лама
9. Жигжитов Доржо
10. Жигжитов Ринчин-Бадма
11. Цыренов Жаб
12. Цыренов Цымжит
13. Цыренов Дубжир
14. Цыренов Бато-Очир
15. Дашапилов Будажаб
16. Дондоков Дансаран
17. Цыбиков Радна
18. Шагжеев Ринчин
19. Дашеев Цыбан
20. Жигжитов Базар
21. Бадмаев Буда
22. Дымпилов Шагдар
23. Цыденжапов Ринчин
24. Гонгоров Бадмаалай
25. Бадмажапов Ринчин
26. Бадмажапов Дымбрын
27. Гармаев Самбу
28. Гармаев Жалсан
29. Будаев Аюша
30. Дылгиров Дымбрын
31. Дылгиров Бадма
32. Базаров Доржо
33. Цыремжитов Даша
34. Цыденов Буда
35. Дарижапов Лайдаб
36. Дампилов Оляа
37. Шагдуров Рабжан
38. Сампилов Сиретор
39. Жимбуев Будажаб
40. Будаев Лайдаб
41. Будаев Ринчин
42. Доржиев Цыбикжаб
43. Муханаев Бата
44. Намжилов Очир
45. Дамбаев Гомбо
46. Сахияев Даба

Дайнай, ажалай ветеран, Берлин хүрэтэр дайлалдажа, Илалтые Берлин дээрэ угталсаhан, мүнөө Далахай нютагтаа ажаhуудаг 67 наhатай Ринчин Гомбоевич Дашапиловhаа эдэ бүгэдые бэшэжэ абабаб. Ринчин Гомбоевич хамта дайнда ошоhон аха нүхэдөө хододоо дурсан, нэрэнүүдыень аржытар бэшэhэн дэбтэрээ нангинаар хадаганжа ябадаг. Дээрэ дурдагдаhан 46 хүнэй хэнэйнь хэнтэй түрэл болохые, хэнэй аха дүүнэр байhые энэ хүн намда ойлгуулжа үгөө. Эдэ хүнүүдэй аха дүүнэр, түрэл гаралнууд Далахайда ехэ олон. Ринчин Гомбоевичой өөрынь түрэhэн аха Ринчин Гомбоев дайнhаа бусаагүй байна. Хаана, ямар фронтдо дайлалдаhан, ямар газарта наhа бараhаниинь мэдэгдэнэгүй. Мүн иимэрхүү хуби заяатай хүнүүд энэ список соо олон. Нютагайнгаа баатар хүбүүдэй хаана, ямар газарай хүрьhэн доро мүнхэ нойрсоhые мэдэхэ хүсэл гансашье hурагшадые бэшэ, мүн нютагай бүхы хүн зониие hонирхуулна.

Х. ДАМПИЛОВА,
Захааминай районой Далахайн юhэн жэлэй hургуулиин буряад хэлэнэй багша.

ТАСС • АПН

ХИЛЫН САанаhаа

ХЭДЭХЭН ҮГӨӨР

ВЕНЭ. Мүнөө жэлэй эсэстэ Парижда үнгэргэгдэхөөр түсэблэгдэhэн СБСЕ-гэй хүтэлбэрилэгшэдэй ниитэ Европын уулзалга бүхэдэлхэйн удха шанартай үйлэ хэрэг болохо ёhотой. Олохон асуудалнуудые шиидхэлгэдэ тэрэнэй дүнгүүд нүлөө үзүүлхэ, буу зэбсэг хуряалгые, СБСЕ-гэй хэрэгүүдтэ хабаададаг оронуудай хоорондо үгэеэ ойлголсолгые ба харилсаа холбооe урагшань дабшуулхын тула тааруу зохид эрхэ нүхэсэл байгуулха юм гэжэ Европодохи этигэл найдал бэхижүүлгын ба аюулгүй байдалай талаар хөөрэлдөөнүүдтэ Австриин делегациие толгойлhон элшэн сайд Мартин Вукович мэдүүлhэн байгаа. Венэдэхи хөөрэлдөөнүүд тухай хөөрэжэ үгэхыень ТАСС-ай корреспондент тэрээндэ хандаhан юм.

Буу зэбсэг хуряалгын, сэрэгэй-политическэ бүлэглэлнүүдые политико-сэрэгэй бүлэглэлнүүд болгон шэнэдхэн байгуулха асуудалнуудые зүбшэн хэлсэлгэ шухала асуудалнуудай нэгэниинь болохо ёhотой. ОВД-гэй Политическэ зүбшэлэлгын комитедэй Москвада үнгэргэгдэhэн hүүлшын заседани ба НАТО-гай соведэй Лондондохи сесси дээрэ энэ хэрэгэй эхининь табигдаhан байна. Мүнөө үедэ энэ хоёр холбооной хоорондохи хөөрэлдөөнэй тодорхой боложо байhаниинь hайн.

ПРАГА. Оломоуц хотодо биологиин талаар уласхоорондын нэгэдэхи олимпиадада Чехословакиин гимназиин hурагша Ева Войкова Тшепанка Зиткова хоёр алтан медальнуудта хүртэhэн байгаа. ЮНЕСКО-гэй үүсхэлээр үнгэргэгдэhэн тус олимпиадада Болгариин, Бельгиин, ГДР-эй, Польшын, Советскэ Союзай ба Чехословакиин hурагшад хабаадалсаа hэн. Оршон тойронхи дайдые хамгаалга конкурсын гол темэ байгаа. Эдир биологууд теори мэдэхэ байhанаа гансашье харуулаа бэшэ, харин эрдэм мэдэсээ бодото дээрэнь хэрэглэжэ шадаха байhанаа харуулаа. Чехословакиин hурагшадай амжалта туйлаhаниинь ойлгосотой. Юуб гэбэл, ЧСФР-тэ биологиин талаар ниитэ республиканска олимпиаданууд үе үе болоод лэ үнгэргэгдэдэг юм. Мүнөө жэлэй олимпиадада 43 мянган залуушуул хабаадаhан байна.

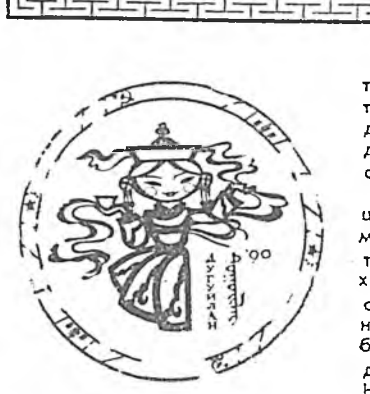
Биологиин талаар уласхоорондын удаадахи олимпиадые 1991 ондо Советскэ Союзда үнгэргэхэ шиидхэбэри абтаа.

«ЦЗИНЦЗИ ЖИБАО» МЭДЭЭСЭНЭ

ПЕКИН. Хитадта хүн зоной үдэсэ дахин ургажа эхилбэ. Эндэ үдэр бүри 50 мянган хүн түрэнэ. hүүлшын дүрбэн жэлэй туршада хитад зон жэл бүри 15 миллионоор дээшэлhэн байна. Тиигэжэ Хитад ороной хүн зон бүри олоор үдэхэнь гэжэ «Цзинцзи жибао» газетэ мэдээсэнэ.

Хитад мэргэжэлтэдэй мэдээсэhэнэй ёhоор, 950 миллион хүн зонтой байгаа hаа, оронoймнай экономико болон баялиг тон тааруу байха аргатай. Зүгөөр үнгэрэгшэ жэлэй апрель hарада Хитадай ехэ газар дээрэ ажаhуудаг зоной тоо 1,1 миллиардта хүрөө.

Соёлой һонин

МОНГОЛ НОМОЙ ҺАЙНДЭР

МОНГОЛОЙ арадай хубисхалай илан мандаһаар 69 жэлэй ойдо зорюулагдаһан, заншалта болоһшо монгол номой 10 хоног «Дружба» гэжэ магазинда уржадэр нээгдэһэн байна. Энэ һайндэрэй нээгдэһэн баяр ёһололой үедэ Буряадай Уран зохёолшодой холбооной правлениин түрүүлэгшын орлогшо Б. Т. Жигмытов, «Детская литература» журналай ахамад редакторай орлогшо И. Г. Нагаев гэгшэд үгэ хэлэһэн байгаа. Удаань И. Г. Нагаев номой тагай үүдэндэ татагдаһан улаан миндаһые таһа хайшалба. Тиигэжэ тэндэ сугларһан хүн зон юрьелдэн, номой тагуудта гүйлдэжэ ошобо.

Монгол уран зохёолшодой шүлэгүүдэй, үгүүлэлнүүдэй номууд, энэ ороной түүхын материалнууд, литэнүүд, монгол хэлэндэ оршуулагдаһан ород, совет литературын бүтээлнүүд таг дээгүүр элбэгээр табяатай байба. Юрэдөөл, тэндэ ороһон нэгэшье хүн хоохон гартай бусаагүй.

Монголой Арадай Республикаһаа, Хитадай Үбэр-Монголой аймагһаа бууһан айлшад һайндэртэ хабаадаа.

* * *

Монгол номой арбан хоногой нээгдэһэнэй һүүлээр, «дугуйланай» хүдэлмэри үргэлжэлүүлэгдээ һэн.

Буряадай АССР-эй Уран зохёолшодой холбооной правлениин түрүүлэгшэ, арадай поэт Н. Г. Дамдинов эгээл түрүүлэн, энэ үдэрэй зүблөөн дээрэ үгэ хэлэжэ, бэе бэеһээ хэшээл абалсаха гээшэ гүнзэгы ехэ удха шанартай гэбэ.

Монгол уран зохёолшо, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Арьяасүрэн дэлгэрэнгы үгэ хэлэхэдээ, МНР-тэ боложо байһан хубилган шэнэдхэлгын үүргэ ехэ байна, хүүгэдэй литература һалбаруулан хүгжөөлгэдэ горитойхон түлхисэ боложо үгөө гэжэ тэмдэглээ. Буряадай арадай уран зохёолшо, Социалис Ажалай Герой Ц. Н. Номтоев, «Байр» журналай ахамад редактор, хальмаг поэт Н .Д. Санджиев, Буряадай АССР-эй Уран зохёолшодой холбооной правлениин түрүүлэгшын орлогшо Б. С. Дугаров, «Хараасгай» журналай ахамад редактор монгол угсаатанай хүүгэдэй журналнуудай «дугуйланай» эмхидхэлэй комитедэй түрүүлэгшэ, арадай уран зохёолшо Ц. А. Жимбиев зүблөөн дээрэ үгэ хэлээ.

* * *

Түс зүблөөндэ хабаадагшад үдэһөө хойшо хүдэлмэридөө забһарлал хэжэ, Х. Н. Намсараевай нэрэмжэтэ уран зохёолой музей ошожо тэндэ дэлгээгдэһэн материалнуудтай һонирхон танилсаба. Мүн Дэдэ-Онгостойдо оршодог этнографическа музейтэй танилсаа.

Ц. ЦЫРЕНОВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: монгол угсаатанай хүүгэдэй журналнуудай конференциин нээгдэһэн түрүүшын үдэр эндэ харуулагдана.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

ХУРАМХААНҺАА МЭДЭЭСЭНЭ

АБЬЯАС АЖАЛДАМНАЙ ОРУУЛАА

Бидэ мүнөө Аргатын голой бэлшэртэ зуһажа байнабди. Һүүлэй үдэрнүүдтэ бороо хура орожо, уһан үерлөөд байна, тиимэшье һаань, манай нютагай артист Михаил Елбонов малшадтай уулзаха зорилгоёо бэелүүлээ. Хэды ехэ баяр болоо гээшэб! Хүгшэн залуугүй, заахан хүүгэдшье гансал Михаил Елбоновой дуу дуулаха дуратай, захил хэхэдээ, ехэнхидээ Елбоновой гүйсэдхэдэг дуунуудые дамжуулхыень захидаг ха юм. Малшад, тугалшад, һаалишад барандаа сугларжа, манай фермын клуб соо наада хараабди. 4 жэлэй саада тээ Цыден Бадмаев ерээ һэн, тиигээр холын айлшад эндэ хүрөөгүй. Аргатын, Хурамхаанай соёлойхид яһала ябадаг. Түрэл арадаймнай, тоонто нютагаймнай дуунууд хэды һайхан бэ! «Эхэ» гэжэ Н. Дамдиновай бэшэһэн поэмыень ехэтэ зүрхөө хүдэлгэжэ, уяржа шагнаабди. Вл. Пантаевай олон дуунуудые артист дуулажа үгөө. Үхибүүн ябахаһаа Михаил зоболон үзэд гэжэ халуун «шулуу долёоһон хүн юм даа, үетэн нүхэрынь хадаа мэдэнэб. Ажалша зондо хандахадаа, хэды гоёор хэлэнэ гээшэб. Буряадай АССР-эй гүрэнэй шанда хүртэһэнтэйнь үнэн зүрхэнһөө бүхы малшадай зүгһөө амаршалаад, Михаил Елбоновто үшөө ехэ амжалта ажалдань хүсэнэбди. Яһала ехэ абьяас ажалдамнай тэрэ оруулаа, сэдьхэлыемнай баярлуулаа. Һайн даа.

С. ТАРАСОВА, малшан.

ЗАХААМИНАЙХИД АЙЛШАЛБА

Захааминһаа манай райондо уран һайханай коллективэй артистнууд һаяхан айлшалжа ерэбэ. Нэн түрүүн хүршэ Баргажанай районой Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой түб Баян-Голдо концерт харуулаа. Мүн бусадшье тосхонуудта айлшалжа, оюун бэлигээ, дуунуудаа, хатарнуудаа зорюулан, хүдөөгэй ажалшадые хужарлуулба. Тэрэнэй удаа уулын хормойдохи нютагтамнай айлшалжа, соёлой байшан соомнай хүхюун кааданууд зэдэлбэ. Энээниие харахадаа, нютагайхиднай Захааминай районой хүн зоной ажабайдалые һайн мэдэжэ абаа. Тэдэнэр дуу, хүгжэмдэ ехэ дуратай, өөрын оюун бэлигтэ артистнуудтай, уран шүлэгшэдтэй юм. Жэшээлхэдэ, Мэлс Самбуев гэжэ поэт гоё шүлэгүүдые өөрынгөө богони наһан соо бэшэжэ үрдее һэн. Уран һайханай коллективэй ветерануud, эхэнэрнүүд ехэ гоёор урданай дуунуудые дуулаба.

Концертыень хараад ехэ баярлаабди, һайн һайханиие, элүүр энхэ, зол жаргалтай, бэлигээ үшөө мүлижэ, хурсадхажа, манайда айлшалжа байхыень хүсөө һэмди.

Б .ДОНДУПОВ.

ХЁМОРООТО ЗЭБҮ… САГАЙ ТҮҮХЭҺ…

(«Мандухай сэсэн хатан» гэжэ монгол кино… тухай түүхэшэнэй тэмдэглэл)

ХИТАДҺАА намнуулһанай һүүлээр улад зониие һурдүүлжэ ябаһан монголнууд өөһэд хоорондоо шэрүүн хёмороондо абтаа һэн. Нэгэтэ бэшэ монгол хаанай шэрээдэ Ойрадай гэхэ гү, али Баруун Монголой түлөөлэгшэ һууһан юм. Тэрээнһээ гадна Чингисхаанай түрэһэн дүүнэрэй зарим үри һадаһаниинь хаанай «ехэ һуури» уруу һанаашархан гэтэдэг бэлэй.

Манай аха дүү Монголдо табигдаһан «Мандухай сэсэн хатан» гэжэ кинофильм хадаа энэ үеын балар сагые удхалан харуулна. Түүхын мэдээжэ эрдэмтэ ба уран зохёолшо академик Ш. Нацагдоржын адли нэрэтэй романиие голложо энэ фильм табигдаһан болоно. Тиихэдэ Нацагдорж өөрөө сценариин автор болоо. Энэ ажалаа эрдэмтэ XVII зуун жэлэй үедэ бэшэгдэһэн мэдэгдээгүй авторай «Алтан тобшо», Лубсан Данзанай «Алтан тобшо», баһа мэдэгдээгүй зохёолшын бэшэһэн «Шара туужа» гээд, Сагаан Сэсэнэй «Эрдэнийн тобчи» гэжэ түүхын гэршэлгэ болохо гол зохёолнуудые дахан ,уран һайханай маягаар голлон бэшэһэн байна. Энэ гайхамшаг бүтээлнүүд болбол Монголой түүхые анха удаа Ехэ Монгол гүрэнэй бии болоһон XIII зуун жэлһээ эхилэн, тэрэнэй Манжын эрхэдэ ороһон саг (XVII зуун жэлэй 30-аад онууд) хүрэтэр удхалан хөөрэһэн үгаа һонин зүйлнүүд болоно.

ЭНЭ кинофильм эхилхэдээ, Мандугул хаанай (1463—1467) өөртөө залуу һамга эрижэ байхые харуулна. Үбгэржэ байһан хаан үри бэегүй һэн тула хаан шэрээгээ залган орхихо асуудалда абтанхай. Залуу һамган намда хүбүү түрэжэ үгэхэ аабза гэжэ тэрэ доторoo найдана. Теэд басаган түрэжэ, дэмы юумэн болоно. Зүгөөр хаан энээн тухай мэдэжэшье үрдинэгүй, юуб гэхэдэ, мэдэгдээгүй хорото дайсанай годлидо хадхуулжа, амяа таһарна. Тиихэдэ хаанай шэрээе залгамжалха хүнэй үгы дээрэһээ тэрэниие булимтаран эзэмдэхэ һанаатай зон олон болоно. Эгээл энэ үедэ Мандухай-хатанай һайшаалтай жудхэл, ухаан бодол, гадна, хэрэгтэй болоо һаань, өөрынгөө хубиин жаргалые харангүй, түрын хэрэгые һэргээн бүтээхэ эрмэлзэл тодорхойлон элирнэ. Чингисхаанай түрэһэн дүү Хасарай үри һадаһан болохо Үнэболод гэдэг тэрээндэ һанаашархана. Теэд гүрэн түрын хэрэгтэ жудхэжэ ябаһан, хаанай шэрээдэ зүйтэй хүн һууга һаа, гүрэнэй бүрин бүтэн ба арад зоной энхэ амгалан байдал заатагүй удаан саг соо үргэлжэлхэ гэжэ бододог дээрэһээ Мандухай тэрээниие хэрэгсээнэгүй. Юань гүрэнэй хаашуулай үри һадаһан болохо, хаан шэрээе эзэлхэ эрхэтэй гансахан нэгэ хүн үлэһэн юм гэжэ мэдэнэ бшуу. Энэ хадаа Бата-Мүнхэ гэжэ нэрэтэй, дайсанай зэбүүн аашаар алагдаһан Баян-Мүнхэ — джононой (хаанай эгээн дүтын туһалагша, үнэн дээрээ гүрэнэй баруун гарай сайд) хүбүүн аад, бага наһанһаа үншэржэ, ондоо айлда тэжээлгэжэ ябаһан түүхэтэй.

Тиин 33 наһатай Мандухай Монгол түүхын зохёолнуудай хөөрэдэгэй ёһоор, 7 наһатай хүбүүнтэй «бэеэ холбожо», «алтан урагай» таһалдалгүй хаан шэрээ залгамжалхадань, бэеэ хайрлангүй эрмэлзэн ябаһан гэжэ мэдэгдэнэ. Кинодо энэ хоёрой наһанай зэргэлээ 10 жэл байгаа гэжэ харуулна. Гэбэшье, тэрээнһээ болохо олон түүхын баримтанууд энэ кинодо ондоошог болгогдоһон гэжэ тэмдэглэмээр байна. Кино табигшад өөрынгөө дураар болгохо эрхэтэй гээшэ ааб даа. Жэшээнь, Мандухай үнэн дээрээ Бата-Мүнхэһөө 2 бэшэ, харин 8 хүүгэдые түрэһэн байна, тиихэдээ тэдэ бултадаа 4 эхир байгаа, тэдэнэйнь дунда гансахан лэ басаган байһан., Энэ бүри гайхалтай ушар. Тэдэ бүгэдэ 7 хүбүүд нэрэ дээрээ «болод» гэжэ нэмэритэй байһан. Энэ хадаа Мандухай-хатан өөрынгөө залуудаа ушаран ябаһан Үнэболодой дурасхаалда, хүбүү түрөө һаа, ингэжэ нэрлэхэб гэжэ Чингисхаанай һүлдын тахилганай урда тангариг үгэһэн түүхэтэй.

Мандухай Үнэболод хоёрой инаг дурые кинодо зүрхэ хүдэлгэмөөр харуулна. Монгол түүхын сударнуудые уншахада, хүнүүдэй досоогоо юун гэжэ сэдьхэжэ ябаһые мэдэхын аргагүй байдаг. Тиимэһээ энэ кино табигшад хоёр амарагай хахасалга, бага наһанһаа эхилжэ үелдэг тухай дурасхаал болгожо Үнэболодой шагай бэлэг үгэһые, баһа тэдэнэй хаанай мордоһоной һүүлээр үшөө нэгэ уулзалга гэхэ мэтые өөрынгөө һанаагаар оруулжа харуулһан байна. Үнэболодой гар дээрэ Мандухайн үхэжэ байһые баһа гайхалтай наринаар харуулжа шадаа гэжэ һанагдана. Үнөөхи шагайнуудаа Мандухайн наһан соогоо хүзүүндээ зүүгээд ябаһые Үнэболод олоно. Энэнь хадаа Мандухай өөрынгөө инаг дурые амяа мүхэтэрөө зүрхэн соогоо нангин хадагалаад ябаа гэжэ батална ха юм.

МАНДУХАЙ Үнэболод хоёрой инаг дуран энэ кинофильмын ганса удха, үйлэнь болоно гэжэ һанаха хэрэггүй. Тэрэнэй гол удхань юуб гэхэдэ, хаанай засагые Чингисхаанай «алтан урагта» үлөөхэ ба феодал ноёдой хёморооe үгы хэхэ гэһэн Мандухайн эрмэлзэлгэ болоно. Үнэн дээрээ энэ эхэнэр бүри ехэ юумэ хэһэн байна. Нэгэдмэл Монголдо амгалан байдал тогтожо, хаанай засаг үнэхөөр ехэ хүсэтэй болоһон гээд Монголой урданайшье, мүнөөнэйшье түүхэшэд заадаг. Энэ һайшаалта ябадалайнгаа түлөө Мандухай-хатан «сайн» ба «сэсэн» гэһэн хүндэтэ соло абаһан юм. Таһархай бутархай Монголые нэгэдхэхын түлөө энэ эхэнэр эсэшэ сусашагүй ябадаг байһан гэжэ түүхын гэршэлгэнүүд харуулдаг. Нэгэтэ тэрэ түрэхэ байгаад, буһалгаатай ойрадуудта дай хэхэёо мордоһон гээд бэшэдэг. Байлдаанай дунда хүндэ бэень шэлжээд, моринһоо унашаһан байгаа. Тиихэдэнь, Сайн-Сайхан, Баян-Бухэ ба Бато-Болод гэжэ 3 баатар ударидагша хатанаа байлдаанай газарһаа гаргаһан байна. Тэрээнэй һүүлээр һара болоод, Вачир-Болод, Алчу-Болод эхирнүүд түрэһэн гэхэ. Энэ кинодо иимэрхүү юумэнүүд үгы. Гэбэшье, хуушан түүхэшэдэй бэшэһэн хуурай үгэнүүд эндэ үнгэтэ һайхан зурагууд нюдөөрөө хаража таашаамаар болон үзэгдэнэ.

Кинофильм табигшад Мандухай-хатанай түхэл маягые һайн харуулжа шадаа. Дээрэ дурдагдаһан үндэр солые миин тараа дэлгэжэ һууһаад абаа бэшэ, харин үнэхөөр шэн габьяата ябадалайнгаа түлөө абаа гэжэ энэ фильм хараад мэдэхээр байна. Монгол хаашуулай дундаһаа иимэ солые тиимэшье олон хүн абаагүй, тиимэһээ Мандухай бүри эрэ хүнһөө дээрээр орон түрынгөө хэрэгтэ эрмэлзэжэ ябаһандаа абаа гэжэ харагдана. Нээрээ доро зүрхэтэй, тунхаринагүй, шуран бэрхэ эхэнэр байхаһаа гадна, ухаатай сэсэн гүрэнэй бодолгошо, дайн байлдаанай бодолгые гүн мэдэдэг, тиигээд өөрөө бэеэрээ түрүүлжэ, байлдаанда ородог хүн манай урда харагдана.

Кинофильмдэ харуулагдаһан зарим уянгата хэһэгүүдэ түүхын үзэгдэлые шэмэжэ, ехэ һонирхолтойгоор харагдана. Энээнэй тоодо Мандухай ба бага наһатай хаан хоёрой шагай наадахые, хаанай элшын Мандухайн эсэгын гэртэ ерээд, басагыень эрихые, хаанай хоёр бага хүбүүдэй наншалдахые тэмдэглэжэ болоно. Бүхы энэ хэһэгүүдтэ кино табигшад боложо байһан үйлые һайнаар харуулхын түлөө элдэб янзын нэмэлтэ зүйлнүүдые шадамаараар оруулна. Жэшээлбэл, һая бэе бэедээ ойро бололсоһон Мандухай Бата-Мүнхэ хоёрой үргэн талаар морёор ябажа байхада, һалбаржа байһан сэсэгүүд нойрһоо һэриһэн ногоон талые зүүдхэл болгон шэмэглэнэ, харин тэрэ хоёр өөһэдөө досоогоо сэсэг үргүүлһэн юумэдэл, жаргалай ташуурта сохюулан ябана.

Иимэшүү үргэнөөр буулгажа харуулһан үнгэтэ зурагууд һайшаагдана гэжэ онсолон тэмдэглэхээр.

ДАЙН байлдаа харуулһан зурагуудые онсолон тэмдэглэнэгүй гаража болохогүй. Зариман хэлэхэдээ, дан ехэ шуһа, алалдаа-хадхалдаа харуулаад һаланагүй гэнэ. Тэрэ зүбшье байжа магад. Зүгөөр энэ фильмдэ харуулһан түүхын саг ямар байгааб гэжэ шэнжэжэ үзэхэ болоо һаа, баруун, зүүн Монголой хоорондо зэмхангүй боложо байһан феодал ноёдой хёмороон голынь болоно. Тэрээнһээ гадна зүүн монголнууд өөһэд хоорондоо баһа ехэ зүришэлдөөтэй байһан гэжэ мэдэгдэнэ. Таһархай бутархай обогуудай хоорондо үргэлжэ боложо байдаг тэмсэл хадаа түбэй хаанай мэдэлһээ мултарха гэһэн гү, али бэе бэеэ дайлан абаад, өөрын эрхэдэ оруулха гэһэн зорилготойгоор ябуулагдадаг байгаа. Нүгөө талаһаань, түбэй хаан өөрынгөө засагые үнэн дээрэнь бэелүүлхын тула, олон-олон обогуудые гартаа оруулха гэһэн һэдэлгэтэйгээр дайшалхы ябуулганууды бэелүүлдэг байба. Дунда үеын Монголой түүхые шэнжэн үзэхэдэ, эндэ замхашагүй дайн байлдааһаа ондоо юумэн балай тодордоггүй. Тэрээниие энэ фильмдэ һайнаар харуулна. Дайн, туласалдаангүйгөөр XV зуун жэлые харуулаа һаа, энэ кинофильм миин лэ хаанай ордоной дотор үдэрһөө үдэртэ болоход байдаг хэдэн амарагуудай нюуса зүрилдөөн гү, али ноёд һайдай бэе бэеынгээ урдаһаа хэһэн эсэргүү тэмсээн болошохо байгаа.

Энэ фильмдэ хаанай ехэ тамга Үнэболодой хулуун абаһые харуулна. Хитад ба тэдэнэй оршон тойрон ажаһуудаг арадай дунда тамга гээшэ ехэ дээрэ тоологдодог байһан гэжэ мэдээжэ. Хитадай алишье ноён, хэрбээ түбэй хаанай үгэһэн тамгагүй һаа, ноён гэжэ тоологдохогүй байгаа. Хэрбээ тамгаяа хаяа һаа, засаг барихa эрхээ алдаха жэшээтэй байһан. Монгол домогто хэлэхэдээ, Юань гүрэнэй һүүлшын хаан Тогоон-Түмэр Бээжэн хотоһоо тэрьелэн гарахадаа, нэн түрүүн гүрэнэйнгөө тамга үбэртэлөөд ябаа гэдэг.

ҮНЭБОЛОД Мандухайда дураа гутаад, гүрэнэй тамгата хулууж, Ойрад руу тэрьелнэ. Энэ тамгыень харахадаа, Ойрадай ноён хорхойтожо, баһа арга мэхээр энээниие булаан абаха хүсэлэн тэрээндэ түрэнэ. Үнэболодто басагаа үгэнэб гэжэ хуурмагаар найдуулаад, өөрөө тэрэниие үгы хэжэ, тамгыень булаан абаха гэһэнниинь, харин Үнэболод муу сэдьхэлыень таажа, арайхан гэжэ тэрьелэн гарана. Һүүлээрнь буруугаа мэдэржэ, Үнэболод тамгаяа Мандухайда бусааха баатай болоно. Үнэн дээрээ иимэ юумэн байгаагүй. Гүрэнэй ехэ тамга гэдэг Тогоон-Түмэрэй абажа гараһан тамга үшөө Дайсун-хаанай үедэ гээгдэһэн түүхэтэй. Монгол түүхэ бэшэгтэ энээн тухай иимэ домог байдаг: нэгэ хониной 3 үдэр ногоо, түрүүгээрээ нэгэ газарта малтэжа һалахагүйдэнь, хони адуулжа ябаһан хүн гайхаад, тэндэнь ошожо үзэн гэхэдэнь, газарһаа гүрэнэй ехэ тамга бултайжа байба ха. Һүүлдэнь Даян хаанай үри һадаһан болохо 5-дахи үеын Буян-Сэсэн хаанда энэ тамга барюулагдаһан гэдэг.

Бүхэлеэрнь абажа үзэхэдэ, уран һайханай бүтээл байһан хадаа, энэ кинофильм дабташагүй ехэ амжалта болоно гэжэ дахин-дахин тэмдэглэмээр.

НЭН ТҮРҮҮН түүхэдэ зүрөөтэй юумэн гэхэдэ, ламанарые эндэ тэндэ оруулһаниинь яаха аргагүй буруу хэрэг. Юуб гэхэдэ, Монголдо ламын шажан XVI зуун жэлэй хоёрдохи хахадта дэлгэрһэн түүхэтэй. Кинодо харуулһан XV зуун жэлһээ хойшо зуун жэлэй үнгэрһэн хойно Түмэд нютагай Алтан хаан гэдэг Түгэдэй ламын шажанай ударидагша Содном Чжамцые урижа ерүүлээд, Далай-лама гэжэ соло үргөөд, Монголые ламын шажанда оруулхые гүйһан юм. Энэ хэрэг 1578 ондо болоо бэлэй. Тиихэдэ Түгэд маягаар бариһан гэрнүүдшье (зариманиинь мүнөөнэй улаан хирписээршье баригдаһан харагдана) тэрэ үедэ байха ёһогүй.

Кинофильмдэ мэнэ-мэнэ эхэнэрнүүдэй үйлалдаан ба гүнзэгы гашуудалда абтаха ушар олоор үзэгдэнэ. Үбгэржэ байһан хаанда гараха болобоб гэжэ мэдэхэдээ, Мандухай ори бархи табина; басагаяа хайһалаһан гү, али яаһан бэ—эхэньшье үйлаад абана; баруун гарай ноёд Улус-Болодые алаа гэжэ дуулахадаа Мандухай шурхиран үйлана; Исама-тайшада баадхагдажа, хүбүүгээ орхёод ябаха болоһон Шэхэр үйлана; Даян хаанай залуу һамган нарай хүбүүнэйнгээ үхэхэдэ, ядаран орилно... һанаад үзэхэдэ, дан олон бархираан болоно бэшэ гү? Хэнэйшье мэдэһээр, эдэ эхэнэрнүүдэй амидаржа байһан сагынь хэды хатуу байбашье, нүүдэлшэ монголнуудай шэрүүн амидарал хадаа тэдэниие баһа хатуу шанга сэдьхэлтэйгээр хүмүүжүүлдэг байгаа. Бүхы Азиин арадууд, тэрэнэй тоодо монголнуудшье, буряадуудшье, хүнэй хажууда шанга-шангаар өөрынгөө сэдьхэлэй байдал үзүүлдэггүй, энэ тэрэ юумэнэй түлөө хашхарха, уйлаха, энеэхэһээ гадна, шангааршье дуугархада, шоо үзэдэг байгаа. Өөрынгөө сэдьхэлэй байдалые досоогоо бүтүү хадагалаад ябадаг заншалтай байһан. «...Түрэлхидэйнгөө үхэхэдэ, нулимсаа гоожуулха гээшэ ганса эрэ хүнэй бэшэ, харин эхэнэрэйшье ахир ядуүе гэршэлдэг байгаа»,— гэжэ Бээжэндэ байһан ород гүрэнэй шажанай элшэн газарай гэшүүн В. Горский үнгэрэгшэ зуун жэлэй дунда бэшэһэн байна. Энэ манжа арад тухай хэлэһэн үгэнүүдые баһал монголнуудта хэрэглэжэ болоно. Мүнөөшье саг хүрэтэр монгол, буряадууд хүнэй үхэхэдэ, бархираһан, үй… хүниие ехэ шоо…

Саашань хэл… харуулагдаһан, … хубсаһан бага … руулнэ. Урдаһ… гадай үмдэдэг… хан алтан тор… нууд, орёо ар… бүрини малгай… гүй гайхамша… харагданагүй!… шье хүрэтэр Ул… зэйдэ хадагала… ха юм. XIX зуу… ба XX зуун ж… тэрхи хүгасаа … ян эхэнэрнүүд… абажа үзэхэдэ, … һүрдэмэ гоё … саһатай байдаг… шье гүрэнэй … хубсаһанайнь … атаархаха бай… хойшо һайшаа… үнэ сэнтэй … эхилээд, алтан … монголнууд … рэнэйнгөө хой… байд гээд … дог байһан. … лан сагай үе… дай хилэ дээр… маа хэлсээн … Тиихэдээ монго… лайнгаа проду… торго хоргой… рэй эд бараа … далдажа абад… энэ худалдаа … бэри ашаае … дэбэ гэжэ кин… руулагдана.

Байлдаанай … хоёр талаһаа … тарнуудые га… дуулаад, саашаа… эхилдэг урдан… тодорхойгоорш… үнэн зүбөөр … ши баатарай … түлэг соо Дая… һоо унаад, шо… газар руу шаа… Болодой алуу… түүхын бэшэгт… ёһоор буулгагд… хэдээ зарим ж… дые мартаагүй… гурбан дабхар… (энэнь хадаа … хаание хараха… гохо гэжэ М… өөрынь һанам… юм, хаашуулай… шулуун аяга, … рэй досоохи … «найман саган… Чингисхаанай … гэрнүүдые үн… ниинь ехэ һони…

ТҮҮХЫН ба… һээ мэдээ… нүүд кинофи… ороогүй. Тэрэ… болоно. Харин… голой арадай … харуулһанһаа … дынь манай … оройдоо 2 б… таан, совет ха… лагдажа байн… буулгагдаһан … бүлэг дотор … үхэхэдэ, 100 … ботого алажа … дэг ёһо, мүн … лаар хэһэн за… мы хэгдээ … Теэд манда ха… хэдэ, XV зуун … тухай үргэн б… мэдээ абажа …

Түгэсхэлдэ, … ын монголшуу… лаар хаража … оролсодог хүн… «ч» гээд дүүг… зүб. Юуб гэхэд… биин урдахи … хын «ц» «дз» … дуугардаг бай… сагта Монгол … хизаар байһан… хы боголгын … да Монголдо … Тэрээнһээ га… баадагшадай … олон тоото сэ… нүүд гарана … үнэн үта, ух… «тэнгэридэ ган… та ганса хаан… дэнэй ехэнхи… үедэ бэшэгдэ… нюуса тобшо» … һонирхолтой … зохёолой дура… дайралдадаг … кинофильм та… мар бэрхэ ар… ханай маягаар… руулһанай аш… фильмһээ ман… лын үнэр» ан… хэдэ, маша зү…

Энэ кинофил… голой кино та… гүй ехэ амжал… тухай харагша… нэлтэһээ гадна … дай Республик… да хүртэһэнии…

Буряадай … Зүүн … таһагай хү… түүхын эрдэм…

ДУГУЙЛАНАЙ ҮЕДЭ

Монгол угсаатанай хүүгэдэй журналнуудай хуралдаанай үедэ Буряадай АССР-эй искусствын габьяата ажал ябуулагша, Свердловскын киностудиин режиссёр Барас Халзановтай уулзалга КПСС-эй обкомой бага зал соо болоо. Кинорежиссёр хэдэн жэлэй урда тээ буулгаһан «Агтай гашуун арса» гэһэн кинофильм тухайдаа тодорхойгоор хөөрэжэ үгэбэ. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай жэлнүүдтэ хүдөөгэй буряад нютагуудай хүн зоной ажабайдал тухай, эсэгэнэрэйнгээ, аханарайнгаа орондо ара талада үлэжэ, хүдэржөөгүйхэн ээм дээрээ хүшэр ажалые даажа абаһан эдиршүүл тухай кинофильм домоглодог гэжэ мэдээжэ.

Харин режиссёр мүнөө ямар зохёол дээрэ ажаллажа байна хаб? Энэ асуудалда харюусахадаа, сүлэлгынгөө зарим жэлнүүдые Буряад ороной Сэлэнгэ нютагта үнгэргэһэн аха дүүнэр Николай, Михаил Бестужевууд тухай шэнэ киногой буулгагдажа байһан тухай тодорхойгоор баһал хөөрэжэ үгэбэ. Энэ кино буулгахын тула тэрэ үеын ажабайдалда дүтэлхын тула гурбан һарын туршада бүхэли ехэ һуурин бодхооһон тухайдаа хэлээ. Энэ кинофильмдэ түбэй артистнуудһаа гадна, буряад драмын театрай актёрнууд, нютагай хүн зон олоороо хабаадана.

Удаань Буряадай оперо баледэй академическэ театр тухай баримтата фильм, мүн Барас Халзановай «Агтай гашуун арса» гэһэн уран һайханай кинофильм холоһоо ерэһэн айлшадта харуулагдаа.

М. ДАНИЛОВА.

ТООҺОТОЙ ХАРГЫДА ЭСЭБЭШЬЕ...

Манай театрай нэгэ бүлэг артистнар Агын Буряадай автономито округто ээлжээтэ зунайнгаа гастроль амжалтатай түгэсхэжэ ябана. Зоншье ехэ һонирхожо, зүжэгүүдыемнай харана гэжэ онсолон тэмдэглэлтэй. Мүнөө үедэ хамта дээрээ 70 гара дахин зүжэг наадажа, 10 мянгаад хүн зон зүжэг наадануудыемнай хараһан байна.

Тиихэдэ, манай артистнар «Толон» гэжэ газетын түлөөлэгшэдэй үүсхэлээр эмхидхэгдэһэн «түхэреэн столдо» хабаадалсажа, алишье тээһээ һонирхолтой мэдээсэлээр андалдаба. Артистнар өөһэдынгөө талаһаа театр соомнай боложо байһан хубилалтануд. Һүүлэй үедэ табигдаһан шэнэ зүжэгүүд тухайгаа, илангаяа «Сансарын хүрдэ» гэжэ нэгэ нэрэтэй гурбалжан зүжэгэй ямар хараа бодолтойгоор табигдаһан, ямар зүжэгүүдһээ буридэһэн тухайнь болон удха шанарайнь талые тодорхойгоор хөөрэжэ үгэһэн байна.

Тиихэдэ энэ хөөрэлдөөндэ артистнар Агын округой гурбан районой гостиница муутайень нэгэн дуугаар шүүмжэлээд, жэлһээ жэлдэ хүгжэжэ байһан округ мүнөө сагай эрилтэдэ хүрэмэ гостиницануудые ерэхэ жэлнүүдтэ бариха бээз гэжэ найдалаа мэдүүлээ һэн.

«Театральная жизнь» журналай түлөөлэгшэ, театр шэнжэлэгшэ Геннадий Алексеевич Бирюков Москва хотоһоо ерэжэ, манай бүлэгэй абажа ябаһан зүжэгүүдтэй танилсахаһаа гадна артистнар хүдөө нютагуудаар бүхэли зундаа ямар байдалда ябанаб, ямар бэрхэшээл дутагдалда ороноб гэхэ мэтэ асуудалнуудаар һонирхожо, өөрынгөө һанамжануудые хэлэхэдээ, гастрольдо абажа ябаһан зүжэгүүд хүдөөгэй соёлой байшангуудай али болохо хангамжа муутайһаань боложо, ехэ хохидолдо орохогүй. Энэ ушар хадаа артистнарай ажалдаа үнэн сэхээр хандаһанһаань болоно гэжэ тэмдэглээд, зүжэгүүдэй болон артистнарай нааданай дутуу дунда талануудта тогтожо, анхармаар дурадхалнуудые хэлэһэн байна.

Тиихэдэ, артистнарай хубиин байдалда хабаатай үшөө нэгэ шухала зүйл дээрэ театр шэнжэлэгшын тогтоһон тухайнь тэмдэглэе. Буряадай драмын театрай артистнар жэлһээ жэлдэ хүдөө нютагуудай ялхитай муу харгыгаар хоёр-гурба һарын туршада автобусоор доңдороод, харгын гэжэ нэмэри түлөөһэ юундэ абанагүйб гэжэ гайхаа һэн. Энэ асуудалда Буряадаймнай республикын засаг зургаанайхид анхаралаа хандуулха бээз гэжэ театрай артистнар найдана.

Тиихэдэ манай бүлэг артистнар Агын округой Табтаанай нютагай сценэ дээрэ июниин 28-да 5 минутын турша соо зүжэгөө байлгажа, совет ороной искусство болон соёлой шахардуу байдалые һэргээхэ, тэрэнэй түлөөлэгшэдэй салин хүлһэ дээшэлүүлхэ гэһэн хандалгые дэмжэбэ. Энэ хандалгые соёлой искусствын ажал ябуулагшад үүдхэжэ, СССР-эй Верховно Соведтэ хандаа һэн.

Доржо СУЛЬТИМОВ,
Буряадай АССР-эй арадай артист.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

КПСС-эй XXVIII съезд тухай информационно мэдээсэл, съездын июлиин 11-нэй хүдэлмэриин үдэр тухай ТАСС-ай корреспондентнүүдэй тоосоон газетын нэгэдэхи хуудаһанда толилогдоо. «Коммунистнуудай демократическа эрхэнүүдые хамгаалалга, тэдэниие харшалха ябадалда эсэргүүсэлтэ тухай», «КПСС-эй бюджет болон зөөри тухай» КПСС-эй XXVIII съездын резолюцинууд энэ номерто мүн үгтэбэ.

Ороной нүүрһэшэд июлиин 11-дэ забастовко хэхэ тухайгаа соносхоһон байгаа. Галуута нуурай нүүрһэшэд тэдэнэртэй нэгэ һаналтай байбашье, ажал хүдэлмэриеэ зогсоохогүй, харин митингдэ гаража, республикын, Гусиноозерск городой, «Востсибуголь» үйлэдбэриин нэгэдэлэй партийна болон совет органуудта эрилтэ хэхэ гэжэ шиидхэһэн байна. Энээн тухай Ан. Климовэй мэдээсэл дотор хэлэгдэнэ.

Мухар-Шэбэрэй районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ А. П. Калашниковтай эдеэ хоолой продуктнуудые үйлэдбэрилгые дээшэлүүлхэ тухай асуудалаар хөөрэлдөөн номерто.

Сэнхир экран

ПЯТНИЦА, 13
НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.35—Танго Аргентинэдэ. 10.20—Баримтата фильм. 10.30—«16-тай ба тэрээнһээ дээшэ наһатайшуулда». 11.15—Таанад энээниие хэжэ шадахат. 12.30—Жэлэй дүрбэн саг. Июль. 13.30—Время. 16.50—«Пан Тау» — үхибүүдтэ фильм. 7-дохи сери. «С завтрашнего дня я не колдую». 17.20—«Прогноз на завтра» — баримтата фильм. 17.40— Ахалагша классайхидта уран зохеолой дамжуулга. 18.20—Мультфильм. 18.30— Байгаали хамгаалгын программа. 19.30—Время. 20.00—Мультфильм. 20.10—Андрей Мироновой нэрэмжэтэ актёрнуудай дуунай конкурс. 21.00—«Воспитание чувств» — 5 серитэй уран һайханай фильм. 5-дахи сери. 22.00—Время. 22.30 — Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 22.35—Шухала асуудалаар хөөрэлдөөн. 22.45—Хүгжэмтэ дамжуулга. 23.05—«Грабеж» — баримтата фильм. Түүхын ба соелой үнэтэ шухаг зүйлнүүдые СССР-һээ гаргалга тухай. 23.55—«Веселые ребята», «Я и другие, «я»—телефильмнүүд.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00— Үглөөнэй гимнастика. 9.15 — «Каникулы Кроша»— 4 серитэй уран һайханай фильм. 4-дэхи сери. 10.25— Фольклорно ансамблиин концерт. 10.40—«Дорога через шесть рек»— баримтата фильм. 11.15—«Ургы-90». 11.45—«Ерма»— уран һайханай фильм. 13.10—«Памяти Низами». Э. Амировай симфони. 13.40—«Как был убит Дениска...»—баримтата фильм. 14.15— Телефильм. 15.15—«Игорь Саввович»— уран һайханай фильм. 3-дахи сери.

УЛААН-ҮДЭ. 17.30—«Письма старому командиру»— баримтата фильм. 18.00— Буряад ороной һонинууд. 19.00— А. Колкер. «Любовь всегда загадка» — оперетта. Красноярскын хүгжэмтэ комедиин театрай зүжэг. МОСКВА. 21.00 — «Амгалан нойрсогты, багашууд!» 21.15— Мэдээсэлнүүд, соносхолнууд. 21.20— НЛО тухай дамжуулга. 22.10— Богони концерт. 22.35— Бултанай эрхилхэ спорт. 22.40—«П» тэмдэгтэй.

Кино, театрнуудта

«Дружба»
«Как проводят каникулы Болек и Лёлик»— в 10, «В джазе только девушки»— в 11-30, 13-40, 20-10, «Красное золото»— в 16, 18-10, 21-50.
«Родина»
«Лето в раковине» (1 с.)— в 10, 16, «Фанат»— в 12, 14, 18-10, 20, 21-40.
«Прогресс»
Красный зал —«Замужем за мафией»— в 10, 12-10, 14-10, 16-20, 18-30, 20-40.
Зелёный зал —«Мой друг — предатель»— в 9-40, 12, 14-20, 16-40, 21, «Штрафники»— в 19.
«Октябрь»
«Черные ступни… езд в Голливу… 20, 11-50, «Ро… (2 с.)— в 15, 1…
«Восток»
«Ох, уж эта Н… «Любимый Ра… 18, 21.
«Байкал»
«Ситара» (2 сер…

Редактор
Р. Б. ГАРМАЕВ.

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор —2-50-96, приемная —2-54-54, зам. редактора —2-68-03, зам. редактора —2-62-62, отв. секретарь —2-50-52, секретариат —2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды —2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства —2-61-35, агропромышленный —2-64-36, 2-63-26; советского строительства и быта —2-69-58; культуры и школ —2-60-21, 2-57-63; информации —2-34-05; переводов —2-54-93; писем и селькоров —2-67-81; корректорская —2-33-61; выпускающие— 2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин —91-1-44, г. Северобайкальск —35-73, п. Хоринск —55-6-90, г. Закаменск —31-61, п. Кырен —91-9-79, п. Агинское —3-40-69. Директор издательства —2-37-32, бухгалтерия—2-33-77, вахта —2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45. Н-00434. Заказ № 161.